

LUNDS
UNIVERSITET

Att gräva där man står

En etnologisk studie om upplevelser av landsbygdsbaserad självhushållning

Elsa Hernbrandt

ETN K02, Etnologi med kulturanalytisk inriktning, kandidatuppsats

Ht 2019

Handledare: Signe Bremer Gagnesjö

Institutionen för kulturvetenskaper, avdelningen för etnologi

Lunds universitet

Innehållsförteckning

Abstract	2
1. Inledning	3
2. Syfte och frågeställning	5
3. Begreppsdefinitioner	5
4. Metod, material och etik	6
4.1 Djupintervjuer	6
4.2 Observationer och fältdagboksanteckningar	7
4.3 Material	8
4.4 Bearbetning av material	8
4.5 Etiska aspekter och självreflexiva tankar	9
5. Tidigare forskning	12
6. Teoretiska utgångspunkter	15
6.1 Fenomenologi	16
6.2 Kapitalformer och habitus	18
7. Analys	20
7.1 Presentation av projektdeltagarna	20
7.2 Platsen	21
7.2.1 Relation till platsen	21
7.2.2 Tillgång till platsen	29
7.3 Klimat- och miljömässiga aspekter som drivkrafter och meningsskapare	34
8. Sammanfattande diskussion	45
Referenser	48

Abstract

This paper explores the process of transitioning to a rural, self-sustainable lifestyle in terms of ecological sustainability and geographical place, while focusing on how these concepts serve to motivate change and create a sense of purpose. It further analyzes how aspects of structural power may facilitate or impede the transition into self-sufficiency.

The study consists of ethnographically gathered material of which five comprehensive interviews constitute the foundation. The interviewees were at the time in an early stage of transitioning to a self-sustainable lifestyle. Additional data used in the study consists of observations and notes taken by the researcher in connection the interviews.

The theories used to analyze this material are the phenomenological ideas of “lifeworld” and “place”, as well as Bourdieu’s theories of capital and habitus.

The result points to the importance of place. The various dimensions of the place’s influence over the lifeworld and the interaction which shapes the relationship between man and place enhances the interviewees’ sense of connection to and purpose within the place.

Furthermore, the report shows that the key to unlock, utilize and wholly make a place available in different ways is formed through the way capital interacts with habitus and physical experiences.

Finally, the result indicate that the act of turning ideas and beliefs regarding various aspects of environmental awareness into self-sustaining ways of living can reward the interviewees with feelings of purpose in everyday life. This manifests itself through a sense of coherence between one’s ideals and actions, as well as through the satisfaction of retaining green, cultural capital. Elevated feelings of purposefulness and strengthened conviction might also spawn from the act of embodying ideas that earlier existed only in a mental state.

Keywords: Personal sustainability, Rural studies, Phenomenology, Lifeworld, Place, Capital, Habitus, Self-sufficiency, Självhushållning, Transition

1. Inledning

Att släppa det invanda, inrutade livet i staden och ta sin tillflykt till landsbygden är en ofta återkommande dröm och tankebanan i det urbana samhället. Lantlivet lockar med en bild av större frihet och kontroll, närmare den natur vi härstammar från och därigenom det naturliga sättet att leva. Trots att en majoritet av de som fantiserar om ett liv bortom den upplevda stress som stadslivet så ofta förknippas med troligtvis aldrig ställer om till ett mer naturnära liv på landsbygden är det enkelt att hitta exempel på människor som faktiskt gör det.

Sverige befinner sig nu i en period där befolkningen på landsbygden inte minskar såsom den tidigare gjort (Statistiska centralbyrån 2018; 2015). Det är flertalet faktorer som ligger till grund för detta vilket gör det svårt att peka på en tydlig trend bestående i att stadsbor flyttar ut till landsbygden i syfte att just komma närmre naturen. Det höjer dock frågan vilken roll dagens betydande samhällsliga fenomen, frågor och tidsanda spelar.

I samhället idag råder en ökad medvetenhet gällande klimatförändringar och det är många som oroar sig över klimatrelaterade risker för framtiden. I en undersökning vid SOM-institutet från 2018 uppger nästan fem av tio svenskar att de är mycket oroad för förändringar av jordens klimat (Rönnerstrand 2019). Ord som *klimatångest* har fått en plats i Svenska Akademiens ordlista (2015), vilket även vittnar om ett samhällsligt fenomen som väcker starka känslor. Att dessa känslor kan ligga till grund för en reaktion och omställning till ett mer ekologiskt hållbart levnadssätt är en av de grundhypoteser och teman som denna uppsats tar avstamp i.

Sedan ett tag tillbaka har intresset för småskalig odling och naturnära levnadssätt blivit ett alltmer populärt ämne för exempelvis böcker, poddar och tv-program både vad gäller odling och matlagning. Kurser i exempelvis permakultur, livsmedelsförädling, återbruk och liknande ökar i popularitet och livsstilen att på detta sätt leva av och ta tillvara på vad naturen ger, vilket ofta kan sammanfattas som självhushållning, framstår lätt som något nytt och speciellt för detta tidevarv. Det är också förekommande att det benämns som en del av en ny grön våg¹. Detta anspelar då på 1970-talets gröna våg, som innebar ett slags civilisationskritik grundad på politiska strömningar kopplade till konsumtionskritik och ifrågasättandet av storstadskulturen och som bland annat innebar att många flyttade från storstäder till gårdar på landsbygden där de strävade efter att leva ett enklare liv nära naturen

¹ Detta sker ofta i journalistiska beskrivningar av grupper som börjar ägna sig åt ekologiskt hållbar odling, och ofta i samband med livsstilsmigration. Det får också emellanåt viss uppbackning av forskare, exempelvis av Emil Sandström, lektor på Sveriges lantbruksuniversitet, i artikeln "Självförsörjande - en ny grön våg?" som publicerades i Dagens Nyheter 2018 (Jones 2018).

och till stor del livnära sig på gårdens produktion (Holmberg 1998:20f). Denna gröna våg hade i sin tur kopplingar till det tidiga 1900-talet då det framfördes stor kritik mot splittringen mellan stad och landsbygd och förekom tydliga, visionära och radikala, strömningar gällande att söka sätt att återgå till ett liv i samklang med naturen (ibid.:173;177f).

Trots att de självhushållande praktikerna idag ofta framställs som något förknippat med nya ord och tekniker kopplade till ekologisk hållbarhet (såsom permakultur och återbruk), både av media och de självhushållande, finns det i självhushållarens levnadssätt också väldigt tydliga kopplingar till hur människor levde i bondesamhället. Förutom de självklara kopplingarna till småskalig odling och djurhållning för eget bruk behövdes i bondesamhället en mängd kunskaper inom olika områden och det var en ekonomi präglad av mångsyssleri, precis som är fallet för dagens självhushållare (Frykman & Löfgren 1979:46). Det är också en vanlig villfarelse att bondesamhällets människor var totalt självförsörjande. I själva verket var handelsvaror även då ofta ett nödvändigt komplement till den egna produktionen (Löfgren 2001:11f). Det finns dock stora skillnader i hur allvarliga konsekvenser naturens skiftningar kunde få för människor då jämfört med nu, när en dålig skörd kunde innebära svält (Löfgren 2001:8). Även tillgodogörandet av kunskaper sker på ett annat sätt nu än då. Då var kunskaperna något som förmedlades kontinuerligt under livet från äldre generationer i lokalsamhället, medan de nu tillgodogörs under andra former (Frykman & Löfgren 1979:48).

Det bör också nämnas att liknande levnadssätt hela tiden existerat i samhället, exempelvis hos småbrukare och inom samisk kultur. Den självhushållande livsstilen kan alltså varken sägas vara något unikt för vårt tidevarv eller vara en helt unik och nytänkande återgång till bondesamhällets levnadssätt, utan är en livsstil som hela tiden existerat parallellt till det urbana samhället men under lite olika former och, kanske framförallt, olika benämningar. Däremot kan det tänkas att de som ställer om till en självhushållande livsstil, i kontrast till de som inom familjer håller liv i självhushållande traditioner, har andra drivkrafter till att göra detta och eventuellt också tillhör andra skikt i samhället. Med detta som bakgrund kan det vara intressant att undersöka hur samtida självhushållare uppfattar sitt levnadssätt och sina drivkrafter till att ställa om till ett liv närmare naturen.

I denna uppsats kommer jag följaktligen undersöka berättelser om omställning till självhushållning idag och i vilken mån relation till landsbygd och natur samt tankar om klimatförändringar och miljömedvetenhet inverkar på valet och själva upplevelsen. Självhushållning förekommer även i urbana miljöer men i denna undersökning är det just självhushållning i relation till landsbygd som undersöks och studien bygger på samtal med

personer som befinner sig i uppstartsprocesser av landsbygdsbaserad självhushållning. Min förhoppning är att undersökningen ska kunna vara av relevans både för forskning om upplevelser av plats, landsbygd, klimatförändringar och identitet och att det, just eftersom det befinner sig i en skärningspunkt mellan dessa fält, ska bidra till en slags förståelse för vår samtid som bara blir synlig när man studerar just de ofta förbisedda mellanrummen.

2. Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att undersöka berättelser om hur personer som idag börjar ägna sig åt landsbygdsbaserad självhushållning upplever omställningsprocessen i relation till aspekter av plats och ekologisk hållbarhet, och hur dessa aspekter kan fungera som drivkrafter och meningsskapare. Ett annat syfte är att undersöka på vilket sätt strukturell makt kan spela in för vilka som börjar ägna sig åt landsbygdsbaserad självhushållning, och vilka möjligheter och hinder personerna stöter på i processen. Med utgångspunkt i syftet kommer följande frågeställningar diskuteras:

- Vilka betydelser ges platsen i de deltagande personernas berättelser?
- Hur spelar strukturell makt in i de deltagandes möjligheter att få tillgång till och tillgodogöra sig platsen?
- Hur kan projektdeltagarnas självhushållande praktiker förstås som meningsskapande?

3. Begreppsdefinitioner

Självhushållning definieras i Svensk Ordbok som "hushållning som kännetecknas av att ngn (grupp) själv producerar alla livsnödvändiga varor, särsk. mat och kläder" (2009). I Nationalencyklopedins uppslagsverk definieras det som "ett ekonomiskt system där människor själva framställer mat, kläder och annat de behöver. (...) Man köper och säljer inte varor och tjänster och byter sällan till sig något från andra." (Nationalencyklopedin u.å.). Enbart i svenska uppslagsverk har alltså begreppet lite olika definitioner och denna otydlighet angående vad det egentligen innebär är än mer påtaglig i verkliga livet. I denna uppsats använder jag en väldigt bred definition och utgår från projektdeltagarnas olika användningssätt av ordet. Jag åsyftar i min användning av *självhushållning* en produktion av bland annat livsmedel för egen konsumtion. Denna produktion kan dock innebära allt från småskalig odling där det egenproducerade enbart utgör en mindre del av hushållets konsumtion, till en så pass storskalig och varierad produktion att ett hushåll nära nog kan leva av det.

Ett annat ord som ibland används i liknande sammanhang som självhushållning är *självförsörjning*. Detta ord definieras i Svensk Ordbok som “det att inte behöva till-försel av viktiga varor ut-ifrån, vanligen om land” (2009). Detta är ett ord jag inte använder i någon större utsträckning i min uppsats.

Ekologisk hållbarhet är ett begrepp som är svårare att hitta en tydlig definition på i ordböcker. Lunds Universitets Hållbarhetsforum definierar det dock som att det “handlar om jordens ekosystem och att långsiktigt behålla dess önskade funktioner, till exempel produktion av mat och energi, tillhandahållande av rent vatten, klimatreglering och rekreation” (Lunds Universitet 2020).

Omställning definieras i Svensk Ordbok som “förändring av viktiga faktorer i visst samman-hang” (2009). Ordet omställning förknippas i sammanhang av klimatfrågor ofta med en omställning till ett med ekologiskt hållbart levnadssätt. Ofta används det på liknande sätt som det engelska ordet transition används av Transition Network: “Transition is a movement of communities coming together to reimagine and rebuild our world. Here we explain what it is, why people do it, how the movement started and give you a sense of our underpinning principles and approach...”².

4. Metod, material och etik

I min studie har jag i första hand använt mig av semistrukturerade djupintervjuer, fältdagboksanteckningar och deltagande observationer som varit tids- och platsmässigt närliggande intervjusituationerna. I detta avsnitt redogör jag för materialet som studien bygger på, hur insamlingen av detta gått till, hur jag bearbetat det insamlade materialet samt vilka etiska aspekter som blivit aktuella att reflektera kring under denna process.

4.1 Djupintervjuer

Huvudsakligen har jag i insamlingen av mitt material använt mig av djupintervjuer med personer som i någon mån ägnar sig åt självhushållning och/eller omställning. Det första steget i genomförandet av denna metod var att komma i kontakt med projektdeltagare. Detta gjorde jag initialt genom att gå med i olika facebookgrupper som var riktade mot självhushållning eller omställning i Skåne och där publicera ett inlägg där jag presenterade mitt projekt och efterfrågade projektdeltagare. På detta sätt kom jag i kontakt

² Transition Network (2020). What is Transition? <https://transitionnetwork.org/about-the-movement/what-is-transition/> [2020-02-18]

med några potentiella projektdeltagare, vilket i slutändan ledde till en intervju. Parallellt med detta var jag i kontakt med en folkhögskola som erbjuder odlingskurser samt kurser specifikt riktade mot självhushållning och omställning. Direkt och indirekt, genom att lärare på skolan delade min annons på olika forum för tidigare deltagare samt slutna facebookgrupper för självhushållare, fick jag kontakt med ett tiotal potentiella projektdeltagare, vilket så småningom resulterade i fyra genomförda intervjuer.

Djupintervjuer som metod innebär att projektdeltagaren i stor utsträckning tillåts att själv reflektera kring forskningsämnet utifrån några teman snarare än att bygga på fastställda frågor (Tjora 2016:81). Det är alltså en form av löst strukturerad intervju där projektdeltagarens upplevelse och berättelse står i centrum. Detta upplägg innebär att det krävs lite längre tidsramar än vid andra typer av intervjuer och det är viktigt att det råder en avslappnad stämning. Samtidigt krävs att intervjuaren sätter upp ramar för intervjusituationen för att önskat resultat ska kunna uppnås (ibid.:84). Det här är en balansgång som emellanåt har blivit påtaglig och utmanande för mig i mitt fältarbete, då jag i min studie velat låta projektdeltagarna till stor del brodera ut samtalet med det de finner relevant för att på så vis få bättre förståelse för deras upplevelse av sin omvärld. Samtidigt har studien utförts under väldigt begränsade former och jag har inte haft möjlighet att hantera ett alltför stort intervjumaterial som inte är av relevans för min frågeställning eller går att koppla samman med de andra intervjuerna (jfr Tjora 2016:82). För att få till en bra balans har jag haft ett förberett frågeschema med frågor organiserade efter tema att luta mig tillbaka på i intervjusituationerna. Detta frågeschema har mest använts som ett stöd för att komma vidare i samtalet, exempelvis då ett samtalsämne är uttömt eller tenderat att fastna i sidospår, och för att inte glömma bort något centralt tema. Frågeschemat har, förutom frågor om bakgrund och upplevelse av samtalet, varit uppbyggt kring följande teman: *Relation till begreppen självhushållning och omställning, upplevda förändringar i samband med livsstilsförändringen, upplevelse av arbete och vardagsliv, relation till odling och natur, gemenskaper kopplade till självhushållning, tankar kring klimatförändringar samt att leva på landsbygden.*

4.2 Observationer och fältdagboksanteckningar

Utöver djupintervjuer har jag genomfört deltagande observationer samt observationer av utomhusmiljöer i anslutning till intervjutillfällena. Dessa har nedtecknats som en del av min fältdagbok. Fältdagboken har varit ett bra verktyg för att under arbetets gång reflektera både över de situationer jag tagit del av och över de metoder jag använt (Marander-Eklund

2004:100). Det har dock emellanåt varit en svår avvägning gällande i vilken mån mitt antecknande påverkat min omgivning. I situationer då jag upplevt att det funnits praktiska hinder till att anteckna, eller gjort bedömningen att det skulle påverka situationen i för stor utsträckning, har jag enbart informerat om att jag närvarat i studiesyfte och nedtecknat mina reflektioner direkt efter observationen (jfr Tjora 2016: 47ff).

Det bör också nämnas att studerande, och intagande, av plats också har varit en del av min metod i materialinsamlingen. Jag har i några intervjusammanhang, samt vid observationstillfällena, befunnit mig på platser som projektdeltagarna utgår från i berättelserna om sina upplevelser och därför samtidigt fått en egen kroppslig upplevelse av dessa platser, vilket bidragit till min förståelse för och tolkning av projektdeltagarnas upplevelser.

4.3 Material

Fältarbetet genomfördes i oktober och november 2019 och resulterade i:

- Fem längre intervjuer
- Sammanlagt närmare 9h inspelat material
- Fyra observationer

4.4 Bearbetning av material

Efter avslutat fältarbete genomfördes först transkribering av intervjuerna. Sedan gjordes en grundläggande kodning av materialet, vilket innebar att jag kategoriserade innehållet i intervjuerna utifrån ord jag själv formulerade (Rennstam & Wästerfors 2015:34f). I kodningen strävade jag efter att koppla bort de teman jag formulerat inför intervjuerna och istället utgå det som var konkret framträdande i projektdeltagarnas berättelser om sina upplevelser, för att inte riskera att gå miste om centrala teman (jfr *ibid.*:75). Därifrån försökte jag få en överblick över de teman och begrepp som var framträdande i materialet. I ett första stadie resulterade detta i väldigt många mindre teman och begrepp, som jag hade svårt att veta hur jag skulle reducera och ytterligare kategorisera, men efter hand utkristalliserade sig flera olika möjliga tematiseringar som var grundade i projektdeltagarnas upplevelser och beröringspunkter mellan dessa. Av dessa valde jag ut dem som jag ansåg kunna ge mest mångbottnad analys och rättvisande bild av projektdeltagarnas upplevelser. Det är dock viktigt att nämna att den kategorisering som jag anser vara rättvisande är en kulturprodukt i sig själv, då det inte går att frigöra sig från den miljö och epok den formulerats i (jfr Ehn & Löfgren 2006:29).

Därefter valde jag ut *Klimat- och miljömässiga aspekter*, *Syn på tid och framtid* och *Plats* som teman att utgå från i analysen av materialet. Detta var teman som var relaterbara till de frågeställningar jag ställt upp i projektets uppstartsfas och i viss mån utformat intervjuerna efter, men det var också teman jag upplevde förekom i stor utsträckning i alla projektdeltagarnas föreställningsvärldar. I analysarbetet insåg jag dock att alla dessa tre teman inte skulle kunna få tillräckligt med utrymme för en fördjupad analys i den här uppsatsens format och valde då att bortse från *Syn på tid och framtid* eftersom jag upplevde att det inte, i samma utsträckning, gav möjlighet att undersöka spänningar mellan det privat erfarna, det kulturella och det samhälleligt strukturella. En annan bidragande orsak till att jag valde att frångå detta tema var att de utdrag ur intervjuerna där tid och framtid behandlas innehåller berättelser av mer privat karaktär än resterande analysmaterial. Om jag hade valt att studera detta tema hade jag ställts inför ett dilemma kring vad som varit försvarbart att ta med i analysen ur en etisk synpunkt och vad som behövts ur en vetenskaplig synpunkt för att kunna göra relevanta analyser och redogöra för dessa.

Efter slutgiltig tematisering återgick jag till materialet och undersökte det närmare utifrån valda teman och växlade mellan att ställa frågorna *hur* och *var* till innehållet, vilket inom analysmetodik brukar kallas för *analytic bracketing* (Rennstam & Wästerfors 2015:70).

Struktureringen och urvalet av materialet har alltså inte gått i en rak linje utan snarare varit ett slags växelverkan mellan tematisering och eftertanke, där jag vid flertalet tillfällen formulerat möjliga tematiseringar, funderat över dem och gått tillbaka till materialet och försökt se det med nya ögon.

Uppsatsens analysdelar utgår främst från intervjumaterialet medan observationer och fältdagboksanteckningar främst är närvarande i analysen på ett underliggande plan, genom att de bidragit till en fördjupad förståelse för det studerade fältet.

4.5 Etiska aspekter och självreflexiva tankar

Både under fältarbetets gång och i arbetet med det insamlade materialet har det varit nödvändigt att reflektera över etiska aspekter kopplade till projektet och över min egen påverkan på det jag studerat. De etiska ställningstaganden och dilemman som dykt upp har främst rört mitt förhållande till fältet och till de personer jag varit i kontakt med.

Jag som genomför studien är själv uppvuxen på landsbygden och ser mig vara på väg tillbaka dit någon gång i framtiden, även om jag sedan många år bott i en stad. En ytterligare personlig koppling till fältet är att jag själv tänker mycket på det rådande klimatläget och vad vi som individer och samhälle kan göra för att tära mindre på jordens resurser. Dessa

tankebanor speglas hos flertalet av mina bekantskaper, inte minst bland de boende i stadsmiljöer. Samtidigt har jag nära relationer till flertalet som levt stora delar av sina liv på landsbygden utan att anamma ett liknande mentalt förhållningssätt eller fysiskt handlande. Jag själv är alltså på något sätt både en lantis med jord under naglarna och en miljömedveten stadshipster. Relationen till naturen är dock något jag bär med mig genom livet och jag önskar ofta att jag var mer av en görare än en tänkare. Alltså kan det sägas att jag själv när ett slags dröm om landsbygd, ekologiskt hållbar livsstil och naturnära levnadssätt och gick in i fältet delvis med funderingar kring vad det egentligen är som skiljer mig från dem som ställer om till landsbygdsbaserad självhushållning idag. Denna personliga koppling har gett mig en god inblick i fältet men kan också tänkas ha påverkat mitt sätt att studera det.

För att projektdeltagarna ska förbli anonyma benämns de i uppsatsen med fingerade namn och jag undviker att skriva ut orter, yrken, arbetsplatser och liknande som skulle kunna avslöja deras identiteter. Jag har också valt att i analysen bortse från de delar av intervjuerna där jag bedömt, antingen grundat på samtalets innehåll eller på projektdeltagarens sätt att framföra detta, att innehållet varit av känslig karaktär. Eftersom uppsatsen tar sin utgångspunkt i projektdeltagarnas livsvärldar presenteras dock så pass mycket information om var och en av dem att de skulle kunna vara identifierbara av människor som känner dem. Dock är det svårt att uppnå fullständig anonymitet i en kvalitativ studie av denna karaktär och jag bedömer det som relativt oproblematiskt eftersom uppsatsen inte behandlar känslig information.

I relation till urvalet av projektdeltagare har det också dykt upp en del funderingar kring etiskt förhållningssätt. De personer som deltagit i projektet har jag kommit i kontakt med via antingen en specifik skola, med inriktningar på självhushållning och omställning, eller via facebookgrupper för omställning eller kvinnliga självhushållare. Även om jag inte valt ut specifika personer och uppsökt dessa direkt utgår jag från att jag hade fått kontakt med personer med andra bakgrunder och upplevelser om jag använt mig av andra forum. Det ska dock nämnas att jag även sökt projektdeltagare på andra liknande skolor och via andra liknande facebookgrupper, men att det enbart var dessa forum som genererade kontakt med potentiella projektdeltagare.

Jag har funderat en del över vilka personer som valt att delta respektive inte delta i studien och vilka personer jag helt missat att nå med mina urvalsmetoder. Det får inte glömmas bort att ämnet jag undersöker inte är ett passivt ting, utan utgörs av individer med intressen och att dessa intressen också färgar av sig på materialet (jfr Haraway 2008:242). Dessa intressen kan innebära att politiska skäl skulle kunna utgöra anledning att ställa upp i

projektet. Det är därför extra viktigt att ha i åtanke att själva intervjusituationen ger projektdeltagaren ett slags "särskilt utvald position" och att materialet kan bli färgat av detta (Bremer 2011:196). Det är svårt att få klarhet i vilka personer som valt att inte ställa upp och varför det valt detta men det skulle kunna bero på att de inte upplever något behov eller någon lust att prata om ämnen som rör exempelvis klimatengagemang eller att de inte definierar sig som självhushållare. Det skulle också kunna bero på att de inte har tidsmässig möjlighet eller finner det givande att delta i akademiska studier. En tredje förklaringsmodell skulle kunna vara att de inte använder mail eller sociala medier i så stor utsträckning och hade behövts kontaktas på andra sätt.

Ett annat dilemma i samband med intervjusituationerna har varit förhållningssättet till de maktrelationer som kan uppstå. Å ena sidan har intervjuaren alltid ett maktmässigt övertag i intervjusituationer eftersom denne sätter agendan för samtalet och samlar in, hanterar och analyserar de berättelser som projektdeltagaren delar med sig av. Samtidigt existerar i intervjusituationen andra dimensioner av maktförhållanden, såsom ålder och kön. Signe Bremer tar i *Med kroppen in i berättarrummet* upp möten som sker hemma hos projektdeltagare, alltså miljöer där dessa är hemmastadda men man som forskare förhåller sig främmande till, som exempel på hur projektdeltagarna kan sägas ha ett maktövertag över forskaren (2011:205). Denna typ av situation kan innebära en sårbarhet för fältarbetaren. Detta är något jag upplevt i min studie, då jag i vissa fall träffat mina projektdeltagare i deras hem eller på deras arbetsplats. Det har dock blivit allra tydligast i de intervjusituationer som inte blivit av. I några fall har jag undvikit uppföljning av kontakt med potentiella projektdeltagare eftersom jag i intervjuer med dessa hade behövt befinna mig på avlägsna platser på landsbygden enbart i sällskap med projektdeltagaren och dessutom varit beroende av att åka bil med denne för att ta mig till och från kollektivtrafik. Detta har varit ett beslut jag tagit med anledning av min egen upplevelse av säkerhet som fältarbetare men det avspeglar sig också i viss mån på materialet. Exempelvis hade jag, om jag varit drivande i kontakten i något sådant fall, säkerligen fått en annan sammansättning av material. Detta framförallt eftersom dessa situationer hade inneburit samtal med medelålders män, vilket i nuläget inte existerar i mitt material.

Angående intervjusituationerna har jag också funderat en del över hur min närvaro och mina formuleringar påverkat det material jag fått in. Jag kan exempelvis tänka mig att mina erfarenheter av att leva som kvinna i min generation och med denna forskningsinriktning målar upp en bild av mig som någon som är engagerad i klimatfrågor och att detta kan ha påverkat vad projektdeltagarna valt att dela med sig av i samtalen. I

intervjusituationerna berättade jag exempelvis om min erfarenhet av att växa upp på landsbygden och att arbeta nära naturen när projektdeltagarna frågade om detta. Detta kan tänkas ha bidragit till en känsla av gemenskap i ämnet som kan ha medfört att projektdeltagarna tenderade att prata mer om just dessa ämnen än om andra ting som också hade kunnat vara relevanta. De erfarenheter kopplade till landsbygd, natur och klimatengagemang som jag själv bär med mig, och som kan bli tydliga för andra i mötet med mig, kan sägas vara en aspekt av det som Signe Bremer kallar för “den egna kroppsligheten” (2011:206). I relation till detta blir det också aktuellt att reflektera kring hur mina personliga upplevelser av fältarbetet och de mänskliga mötena oundvikligen har en inverkan på samtalen (ibid.:213). Även det faktum att gränserna för när fältarbetet börjar och slutar, och när kontakten med projektdeltagare är intervju eller inte, är svårgreppbara kan innebära att den personliga upplevelsen av kontakten inverkar på materialet (jfr Palmgren 2011:175). Slutligen bör även nämnas att den vetenskapliga kontexten kan ha bidragit till att ämnen som inte vanligtvis förknippas med vetenskap, som exempelvis väldigt vardagliga ting eller tankegångar, kanske inte fått så stort utrymme i samtalen som de hade fått om de skett i någon annan kontext.

5. Tidigare forskning

Då denna studie befinner sig i ett slags spänningsfält mellan olika forskningsområden och ämnesdiscipliner relaterar den på samma gång till väldigt mycket och väldigt lite utförd forskning. Det har genomförts en hel del forskning om hur människor förhåller sig till frågor om hållbarhet, landsbygd, natur, livsstilsmigration och plats. Det är dock sällan dessa fält kopplas samman och ännu mer sällan att en kombination av några av dessa fält studeras utifrån ett kulturvetenskapligt perspektiv. Enligt mina efterforskningar finns det ingen studie som fokuserar på just landsbygdsbaserad självhushållning ur en kulturell eller meningsskapande synvinkel. Jag kommer i detta avsnitt redogöra för de studier som varit av störst vikt för att kartlägga forskningsfältet och som jag främst orienterat mig i förhållande till i arbetet med materialet.

Elisabeth Wollin Elhouars undersöker i sin doktorsavhandling *Tillhör vi Sveriges framtid? - En etnologisk studie av vardag och hållbarhet i norrländsk glesbygd* hållbar utveckling från ett kulturvetenskapligt perspektiv. Här utgår hon från platsen och studerar hur “hållbarhet görs, erfars och praktiseras i ett spänningsfält mellan lokal vardag och politiska

diskurser” och har svensk glesbygd och landsbygdens särskildhet i fokus (2014:15). Studien fokuserar dock främst på de sociala aspekterna av hållbarhet (framför de ekologiska eller ekonomiska), vilket inte är en inriktning som är speciellt applicerbar på denna uppsats. Dessutom berör Wollin Elhouars studie glesbygd i norra Sverige medan min studie har sin utgångspunkt i sydsvensk landsbygd. Avhandlingen är främst relaterbar till denna uppsats i avseendet upplevelse av plats och långsamhet i relation till urban miljö. Eftersom Wollin Elhouars studie utspelar sig mot en fond av långsamhet kopplat till stora avstånd blir dock andra aspekter av tid och plats framträdande i hennes studie än i min.

En annan etnologisk avhandling som behandlar plats är Paul Agnidakis *Rätten till platsen* (2013). Agnidakis undersökning tar sin utgångspunkt i två mindre samhällen där industrin tidigare varit dominerande och som genomgår stora förändringar vad gäller invånare och identifikation. Han undersöker hur identifikationen med platsen spelar in för identifikationer med andra i lokalsamhället, och hur lokala identiteter påverkar gemenskaperna. Studiens fokus på lokalsamhälle och gemenskaper skiljer sig mycket från det min studie behandlar, men det finns tydliga beröringspunkter angående relationen mellan plats och människa samt hur människor orienterar sig i förhållande till plats och till identifikation inom gemenskaper.

Naturen för mig - Nutida röster och kulturella perspektiv är en antologi där forskare från flera av landets universitet i samarbete med de svenska folkminnesarkiven utifrån ett etnologiskt perspektiv undersökt naturens roll i människors vardagskultur. Boken sammanställdes 2014 och bygger på material insamlat genom genomfrågelistor, intervjuer och fältarbeten över hela landet. Bokens många artiklar bjuder på en stor mångfald gällande perspektiv på hur människor idag upplever och närmar sig naturen. För min studie har antologin till stor del bidragit till tankegångar kring hur man kan studera människans relation till naturen, vilket blir speciellt relevant i de delar av analysen där jag diskuterar relation till plats. Förutom det för boken allmängiltiga perspektivet på den samtida människans relation till naturen, och kapitlet *Att fånga det svårgripbara* av Katarina Salzman och Annika Nordströms vilket ligger i tydlig linje med detta allmängiltiga perspektiv, finns det två kapitel som har speciellt tydliga beröringspunkter med min studie. Den första av dessa är *Jag fick ångest då jag såg vad människan gjorde med naturen* av Katarina Saltzman. Detta kapitel är framförallt applicerbar på de delar av mitt material som berör upplevelse av att leva i en tid av miljöförstöring och klimatförändring och har i mitt analysarbete bidragit med en inblick i hur det kan upplevas att navigera i alla valmöjligheter som finns kopplade till livsstil och ekologisk hållbarhet. Den andra är Håkan Berglund-Lakes *Åtskillnad eller samhörighet – jag*

och naturen, i vilken relationen mellan människa och natur diskuteras som något motsägelsefullt färgat av både viljan att vara ett med naturen och bemästra över densamma.

Vad gäller klimatforskning har det utförts en del studier ur kulturellt och humanistiskt perspektiv, främst inom sociologi, på ett globalt plan. De flesta av dessa avhandlar dock antingen människors tankar om hållbar konsumtion eller har ett bredare perspektiv på klimatengagemang eller miljömedvetna val som folkrörelse.

Värt att nämna är forskningsrapporten *Att inreda hållbart - En kartläggning av vad hållbar heminredning kan innebära* som sammanställdes 2019 vid KTH (Lehner, Schoonover, Mont, Bradley, Kamb & Svenfelt 2019). Denna rapport är en del av ett forskningsprogram vars syfte är att "stimulera en övergång till mer hållbar konsumtion" och där både forskare från olika vetenskapliga discipliner och andra aktörer från exempelvis näringslivet medverkar. Rapporten ger bland annat en överblick över upplevelsen av vad hållbar konsumtion innebär och över vad begreppet betyder för olika vetenskapliga perspektiv och olika grupper i samhället. I förhållande till min studie har rapporten fungerat som en fingervisning om vilken forskning som just nu görs på området och vad denna forskning visar. Dess redogörelser för vad hållbar konsumtion innebär för olika samhällsgrupper har också varit av relevans i mitt analysarbete, främst i de delar där jag diskuterar hur olika aspekter av miljömedvetenhet kan samverka med strukturell makt. Det är dock viktigt att ha i åtanke att forskningsrapporten har en tydlig riktning, mot förändring, och att detta skiljer sig mycket till den etnologiska forskningstraditionen, och än mer från det fenomenologiska perspektiv som jag utgår från i min uppsats.

Ett svenskt bidrag till etnologisk klimatrelaterad forskning som varit av stor relevans för min studie är Matilda Marshalls doktorsavhandling *Hållbarhet till middag* (2016). Denna grundar sig på fältarbete utfört i femton hushåll i Umeå kommun som "aktivt strävar efter en miljövänlig och hållbar matkonsumtion" och undersöker hur olika aspekter av hållbarhet för personer i dessa hushåll omsätts till meningsskapande praktiker (Marshall 2016:13). Marshalls utgångspunkt i hållbarhet och meningsskapande praktiker kopplade till livsmedelskonsumtion är något som tydligt relaterar till denna studies undersökningområde och som varit relevant att förhålla mig till i mitt analysarbete. I *Hållbarhet till middag* är dock matkonsumtionen och matpraktiker i fokus, vilket enbart är en aspekt av de praktiker och former för meningsskapande som är aktuella för dem som ägnar sig åt självhushållning. Aspekter som relation till landsbygd och plats, som är av stor vikt för min uppsats, är inte något som behandlas i denna avhandling.

6. Teoretiska utgångspunkter

Ganska tidigt i bearbetningsprocessen av det insamlade materialet började jag fundera över möjliga teorier att ha som grund för analysarbetet. Grundat på att materialet till stor del består av få men långa intervjuer kom jag någorlunda snabbt fram till att det skulle kunna vara väldigt givande att utgå från att på djupet försöka förstå hur projektdeltagarna erfar sina verkligheter. Utifrån det föll det sig naturligt att välja fenomenologi som en teoretisk utgångspunkt, mycket för att det fenomenologiska synsättet skulle kunna bidra med ett tydligt ramverk i analyserandet av olika nivåer av konkreta aspekter av erfarenheterna.

Tongivande fenomenologiska utgångspunkter för min studie är begreppen livsvärld och plats. Genom att studera materialet med hjälp av dessa begrepp kan projektdeltagarnas upplevda verkligheter sättas i fokus på ett handgripligt sätt. Begreppen belyser aspekter av hur projektdeltagarna erfar sin omvärld, med fokus på hur fysiska och mentala upplevelser erfars och vävs samman. Den fenomenologiska ansatsen utgör utgångspunkten i min undersökning av hur projektdeltagarna upplever att de förhåller sig till sin omvärld.

För att kunna studera hur strukturell makt spelar in för projektdeltagarnas upplevelser och förutsättningar använder jag mig av Pierre Bourdieus kapitalteori. Här använder jag begreppen ekonomiskt kapital, kulturellt kapital, socialt kapital och habitus. Genom att applicera Bourdieus begrepp på studiens material kan jag undersöka huruvida de upplevda verkligheterna hos projektdeltagarna hänger samman med deras roll som del av samhälleliga strukturer och grupperingar. Det erbjuder möjligheten att studera dem mer från ett utifrånperspektiv, utifrån hur de orienterar sig i förhållande till de förutsättningar och arenor de agerar utifrån, vilket ger ytterligare en dimension till projektdeltagarnas verkligheter och livsval.

Fenomenologin kan sägas ge verktyg för att studera den konkret erfarna verkligheten medan Bourdieus kapitalteori främst ger verktyg för att studera de mer samhälleligt strukturella aspekterna av verkligheten. En växelverkan mellan dessa aspekter kan göra att båda förhållningssätten framträder tydligare och möjliggör en större förståelse för vad som ligger bakom att människor idag börjar ägna sig åt självhushållning. Dessutom öppnar kapitalteorin också upp för möjligheten att undersöka bilden av *vilka* som gör det, vilket därmed även säger något om dem som inte framkommer i studien. Här vill jag också nämna att analysmodellerna inte ska ses som varandras motsatser. Även om fenomenologi och kapitalteori har väldigt skilda ansatser kan de båda användas för att studera hur projektdeltagare upplever sin omvärld och sina livsval. De har även beröringspunkter vad

gäller den kroppsligt erfarna verkligheten, även om detta genom de olika synsätten förklaras på skilda sätt och tenderar att belysa lite olika saker.

Utöver fenomenologi och kapitalteori kommer jag i analysen av meningsskapande i relation till klimat- och miljömässiga aspekter i mindre utsträckning använda mig av Zygmunt Baumans teori om konsumtionssamhället. Kortfattat utgår denna ifrån att det moderna samhället gått från ett "samhälle av producenter" till ett "samhälle av konsumenter" och att detta får effekter på hur dagens samhällsmedborgare uppfattar sig själva och sin omvärld (Bauman 2014:10;39f).

Genom att använda dessa teoretiska verktyg har jag i analysarbetet riktat blicken mot specifika saker i materialet, som jag upplevt som relevanta i förhållande till mitt syfte och mina frågeställningar. Det ska dock nämnas att andra teorier och begrepp, såväl som andra frågeställningar, hade kunnat belysa helt andra saker i det insamlade materialet, vilket i sin tur hade resulterat i andra analyser och slutsatser.

6.1 Fenomenologi

Fenomenologin utgår ifrån vardagliga erfarenheter och från människan som "aktör och förkroppsligat subjekt" i relation till sin omvärld (Högström 2017:55). Inom fenomenologin finns stor variation för hur detta kan studeras. Ett fenomenologiskt tillvägagångssätt är att låta objekten stå i fokus för undersökningen. Dessa objekt kan vara fysiska eller mer abstrakta, såsom känslor eller sociala institutioner. För att kunna studera ett fenomen med objektet som utgångspunkt så krävs det att man är villig att sätta alla föreställningar och åsikter om hur världen är beskaffad åt sidan. Först då kan man studera hur sakerna själva ter sig och hur vår erfarenhet formas av tillgången till dem (Bengtsson 2001:26). Det finns också ett stort fält inom fenomenologi som utgår ifrån kroppen. Inom detta kan det studeras hur vi genom kroppen förhåller oss till det materiella i vår omgivning men också aspekter som hur olika kroppar har olika förutsättningar för att på olika sätt röra sig genom livet (Högström 2017:62ff). I min analys använder jag mig främst av objekt som utgångspunkt. Det blir dock även relevant för min analys med kroppsliga aspekter av fenomenologi, och inte minst förkroppsligade erfarenheter. Jag kommer dock inte använda mig av de delar av fältet som sätter de kroppsliga aspekterna helt i fokus eller som är kombinerade med queerteori, i vilket det studeras hur kroppars rörelser hänger samman med hur de blir könade, sexualiserade och rasifierade (ibid.).

Livsvärld är ett centralt begrepp inom fenomenologi vars innebörd haft lite olika betydelsemässiga nyanser för olika framstående fenomenologer. Sociologen Alfred Schutz är

den som kanske är främst förknippad med begreppet och Jonas Frykman beskriver hur det i hans användning är en beteckning för “den subjektiva, förnimbara världen; hur individen görs till en del av den omgivning hon befinner sig i och hur hon projicerar denna uppfattning på omgivningar som ännu inte är henne bekanta.” (Frykman 2012:64f). Livsvärlden är tätt förknippat med vanor, minnen och förhoppningar och det är genom denna vi bildar oss en uppfattning om vad som fungerar i mötet med omvärlden (ibid.).

I Maurice Merleau-Pontys fenomenologi fungerar den levda kroppen som utgångspunkt och han beskriver det som att livsvärlden är den värld där vi först lärt oss vad de fysiska objekten i vår närhet är och innebär och att dessa objekt tillsammans är aktörer i att hålla samman vår världsuppfattning (1999). Att livsvärlden erfars genom den levda kroppen är något även jag haft som utgångspunkt i min användning av begreppet men jag har, som tidigare nämnt, valt att inte utforska alla delar av de kroppsliga aspekter av livsvärlden som är möjligt att göra med fenomenologisk teori.

Uppsatsen tar till stor del sin utgångspunkt i projektdeltagarnas livsvärld och detta är därför ett teoretiskt begrepp som ligger till grund för analysen både i första och andra analyskapitlet.

Det andra fenomenologiska begreppet som är av större betydelse för uppsatsens analyser är *plats*. Platsen kan sägas vara en arena man kan ha som utgångspunkt för att studera livsvärlden, och den studeras då som ett objekt, eller fenomen, genom vilket man strukturerar sin upplevelse av omvärlden. Detta sätt att studera plats är inte helt unikt för fenomenologi, och det är inte heller självklart att platsen inom fenomenologi studeras på detta sätt. I min studie närmar jag mig platsbegreppet från ett fenomenologiskt synsätt som är inspirerat av Jonas Frykman. Han beskriver det som att begreppet plats har en långt större innebörd än ett specifikt ställe på vilket man befinner sig. Istället upplevs det som en helhet där vi har svårt att urskilja de olika beståndsdelarna eftersom platsens varande inte går att separera från vårt eget varande (Frykman 2012:59). Att studera projektdeltagarnas berättelser med plats som utgångspunkt, utifrån ett fenomenologiskt perspektiv, ger ett konkret och tydligt ramverk till hur deras livsvärldar ter sig. Det lyfter fram aspekter av hur de erfar, och agerar i förhållande till, sin omgivning som riskerar att förbises med enbart det bredare begreppet livsvärld. Platsbegreppet ligger till stor del grund för det första analyskapitlet, som berör just vilken roll platsen har i projektdeltagarnas liv.

6.2 Kapitalformer och habitus

Pierre Bourdieus kapitalteori utgår från relationen mellan de strukturer som kan anses objektiva och de strukturer som är förkroppsligade (2014:7f). Det är alltså ett perspektiv där individens ageranden sätts i relation till de strukturella sammanhang i vilket hen ingår. Genom detta perspektiv kan man studera hur samhällsstrukturer upprätthålls men framförallt hur individer förhåller sig till sin placering i samhällsstrukturen och till sina sociala sammanhang (Smith Maguire 2014:16). Bourdieus teori har tre centrala begrepp: kapital, habitus och sociala fält. Jag använder mig i min analys främst av begreppen kapital och habitus.

Kapital kan förklaras som symboliska och materiella tillgångar. Bourdieu har definierat ett antal olika kapital, varav *ekonomiskt kapital*, *kulturellt kapital*, *socialt kapital* och *symboliskt kapital* är de mest användbara (Broady 1998:13). *Ekonomiskt kapital* avser materiella och ekonomiska tillgångar men även ekonomisk kännedom. *Socialt kapital* avser de sociala förbindelserna, exempelvis via släkt, vänner eller skolgång. *Kulturellt kapital* innebär de kunskaper, erfarenheter och synsätt man förvärvat genom olika former av bildning och kan exempelvis innebära ett kultiverat språkbruk och kunskap om finkultur. *Symboliskt kapital* kan förklaras som hur någon av de tidigare nämnda kapitalformerna innebär ett värde i ett givet fält. Detta är alltså inget kapital i sig, utan handlar om att ha tillgång till exempelvis faktakunskaper inom ett visst område eller kunskaper om hur man bör röra sig och uttrycka sig i specifika sociala sammanhang (ibid.).

Bourdies begrepp *habitus* innebär något socialt nedärvt som får världen att te sig liknande för människor inom samma samhällsskikt. Han menar att habitus är det som hjälper oss att strukturera praktiker och intryck i motsatsförhållanden. (Bourdieu 2010:172f). Sociologen Donald Broady beskriver habitus som ett slags förkroppsligat kapital genom vilket vi orienterar oss i den sociala världen (Broady 1998:13). I begreppet finns också inbäddad en aspekt av vad som är god smak, och att smaken är något socialt som uppstår i relationen till det sociala sammanhanget och viljan att känna tillhörighet (Smith Maguire 2014:16). Det här synsättet har vissa beröringspunkter med Merleau-Pontys syn på den kroppsligt erfarna verkligheten. I min användning av dessa begrepp använder jag mig av habitus när jag diskuterar kroppsliga erfarenheter som går att koppla till kapitalformer och smak, medan jag använder mig av de fenomenologiska begreppen när det handlar om kroppsliga erfarenheter som inte främst är kopplade till sociala strukturer.

Det är också av vikt att nämna att Pierre Bourdieu utformade kapitalteorin i relation till undersökningar gjorde i Frankrike 1963 och 1967-68, och att hur kapital och habitus tar

sig uttryck i kontexten 60-talets Frankrike kanske inte är representativt för hur de tar sig uttryck i andra kontexter och tider (Smith Maguire 2014:17). I 2010 års engelskspråkiga nyupplaga av Pierre Bourdieus klassiska verk *Distincion* skrivs, i ett nyskrivet förord, bland annat att Bourdieu i sin ursprungliga presentation av kapital och habitus främst utgick från de översta skikten i det franska samhället och att exempelvis det kulturella kapitalet främst utgjordes av bildning inom finkultur och exempelvis utbildningar med hög status (Bourdieu 2010: xvii f). I detta förord framhålls att kapital dock är begrepp som i första hand används för att redogöra för förhållandet mellan olika förutsättningar för personer som tillhör skikt i samhället, relationen mellan dessa förutsättningar och skikt och, inte minst, hur smak skapas i förhållande till dessa positioner. Med ett lite kritiskt förhållningssätt och omformning till aktuell kontext kan alltså teorin fortfarande ses som väldigt användbar och aktuell (ibid.) Detta tankesätt presenteras också i *The cultural intermediaries reader* där Jennifer Smith Maguire skriver: “Bourdieu’s cultural intermediaries offer a point of entry to study how tastes are formed, legitimated and continue to develop (Smith Maguire 2014:24).”.

John Horton presenterar i en artikel i *Sociological Review Monograph* begreppen grönt kapital och grön distinktion (Horton 2004). Han menar att Bourdieus ursprungliga indelningar av kapital inte kan ge en helhetlig bild i det samtida samhället där identiteter och sfärer har komplexifierats, och att ett sätt att hantera detta kan vara att formulera nya kapitalformer där det kan tänkas vara fruktbart. Med ett grönt kapital menar han en form av kulturellt kapital som handlar om exempelvis olika praktiker, beteenden och värderingar kopplade till klimat och miljö. Precis som med andra kapitalformer delas vissa beteenden och en viss smak inom gruppen som innehar kapitalet, och att följa dessa fungerar statushöjande inom gruppen och särskiljande gentemot andra grupper (ibid.). Detta gröna kapital är något som är applicerbart på projektdeltagarna i denna studie då de alla har ett engagemang för klimat och miljö, om än i olika utsträckning.

I min analys blir kapitalteorin mest framträdande i det första analyskapitlets andra del. Där studerar jag olika aspekter som spelar in för projektdeltagarnas tillgång till, och upplevelse av, platsen. I detta kapitel använder jag mig av begreppen ekonomiskt kapital, socialt kapital, kulturellt kapital och habitus. Även i det andra analyskapitlet blir kapitalteorin betydelsefull. Här får även begreppet grönt kapital en betydelsefull roll..

7. Analys

7.1 Presentation av projektdeltagarna

De fem projektdeltagarna uppger alla att de i någon mån ägnar sig åt självhushållning eller omställning. Fyra av dem bor på landsbygden och ägnar sig åt självhushållning medan den femte bor i en stad och främst är ägnar sig åt omställning. I uppsatsen är projektdeltagarnas namn fingerade.

Helene är 60 år och bor på en gård på landsbygden sen många år tillbaka. Hon odlar för eget bruk, har lite djur på gården och planerar att utöka odlingen och djurhållningen ytterligare. Under många år har hon arbetat med saker utanför gården men nu har hon slutat arbeta, läser en odlingskurs och planerar att i stor utsträckning leva av vad gården ger. Samtalet genomfördes på hennes gård.

Filip är 31 år och bor i en lägenhet i en stad. Han har i nuläget inte någon plan på att flytta till landsbygden eller att ägna sig åt odling i större skala. Han ägnar sig däremot åt praktiker kopplade till omställning, såsom att plocka saker som växer i naturen och att dumpstra³, och är engagerad i visionsarbete kopplat till omställning. Samtalet genomfördes på hans arbetsplats.

Julia är 33 år och har nyligen flyttat från en stad till en liten bostad i en hage där hon planerar att odla för att bli självförsörjande och att så småningom kunna arbeta med hemmet som bas. Utöver detta ägnar hon sig åt återbruk, har både praktisk och teoretisk utbildning inom hållbarhet och odling och arbetar nu bland annat som lärare i en kurs kopplad till hållbar odling. Samtalet genomfördes på hennes arbetsplats.

Sandra är 26 år och har nyligen flyttat till ett hus på landsbygden. Hon flyttade från en stad till landsbygden för några år sedan men då först till ett hus med mindre tillhörande mark. Hon odlar för eget bruk och har djur på gården men är fortfarande i en uppstartsfas och planerar att utöka ytterligare i framtiden. Samtalet genomfördes över telefon.

Katrin är 45 år och flyttade för några år sen från en stad till ett hus i ett mindre samhälle på landsbygden. I trädgården odlar hon för eget bruk och även hon har lite djur. Hon arbetar 75% utanför hemmet. Samtalet genomfördes i universitetets lokaler.

Alla deltagare i detta projekt har normfungerande kroppar, är vita, har svenskklingande namn och är uppvuxna i Sverige. Trots skillnad i ålder, bostadsorter,

³ Att dumpstra innebär att "tillvara-ta över-bliven mat" exempelvis genom att "leta i containrar" (Svenska Akademiens Ordlista 2015).

bostadsformer och kapitaltillgångar är det på så sätt alltså en ganska homogen grupp som studerats.

7.2 Platsen

I projektdeltagarnas berättelser är relationen till platsen ständigt återkommande. Platsens betydelse för deras uppfattning av den dagliga verkligheten är emellanåt uttalad men tycks samtidigt också ständigt vara närvarande som något outtalat och eventuellt oreflekterat. Vad som menas med *platsen* kan skilja sig mycket åt för de olika projektdeltagarna, och även beroende på i vilket sammanhang de talar om den. Det kan exempelvis innebära den egna tomtgränsen, ett lite större geografiskt område eller något mer abstrakt såsom skogen som plats. Jag utgår i min text från begreppet plats på de sätt som framstår som mest betydelsefulla för projektdeltagarnas upplevelser, vilket i de allra flesta fall innebär huset där de bor och marken de förvaltar över men ibland sträcker sig begreppet över ett lite bredare geografiskt område.

För många självhushållare är hemmet platsen där större delen av livet utspelar sig. Förutom att äta, sova och spendera fritid ensam eller tillsammans med andra så är det platsen där de arbetar med sina djur, odlingar och marker. Gränsen mellan arbete och fritid tenderar att bli otydlig och platsen, och hur de rör sig på och förhåller sig till den, är till stor del något som ligger som en grund för vardagen. Men det finns också stor variation hos gruppen självhushållare gällande hur mycket de arbetar med sin livsmedelsproduktion och hur mycket arbete de utför på annan plats. Många odlar också på en annan plats än där de bor, exempelvis på odlingar som de delar med andra. Analysen grundar sig dock på dem som har hemmet som utgångspunkt, eftersom detta gäller för projektets deltagare.

I kapitlet första avsnitt undersöks platsen som utgångspunkt för självhushållarens upplevelse av vardagen, möjligheter och känsla av mening. I det andra avsnittet diskuteras förutsättningar för att ha tillgång till platsen.

7.2.1 Relation till platsen

Jag träffar Helene på hennes gård på skånska landsbygden. Hon släpper in mig i sitt kök där hon dukat med kaffe, nybakade kakor och tända ljus. Vid bordet sitter också hennes 1-åriga barnbarn och under samtalet springer det en kattunge i rummet som emellanåt hoppar upp på bordet i hopp om att få smaka på vår fika. Helene berättar att hon har bott här i snart fyra decennier, uppfostrat sina tre barn här och nu har hon alltså hand om barnbarnet här om

dagarna. Under tiden hon har bott här har hon renoverat bostadsytorna, haft bland annat hästar, grisar och höns samt odlat grönsaker i många år men det är ändå nu på senare tid hon bestämt sig för att i större utsträckning ägna sig åt självhushållning. Det beror främst på att hon tidigare haft arbete vid sidan av gården men sen en kortare tid tillbaka, dock planerat sedan länge, slutat arbeta och istället planerat försöka leva av gården. Hon har installerat solceller, håller på att utöka odlingen och utbildar sig i småskalig odling och livsmedelsförädling. Som hon själv säger:

Jag har ju möjlighet här. Varför inte ta tillvara det?

Under vårt samtal är det genomgående att just platsen hon lever på har en central roll i hur hon tänker och känner. Jonas Frykman beskriver i *Berörd* hur platsen, enligt fenomenologisk teori, blir något en tänker och känner *med* snarare än *på* (2012:59). Detta är väldigt applicerbart på hur Helene orienterar sig till sin omvärld. Platsen blir ett slags lins genom vilken hon ser sina upplevelser, möjligheter och lärdomar. Hon har levt två tredjedelar av sitt liv här och planerar nu möjligheter till självförsörjning utifrån vad som är möjligt på platsen. Även vid en tidigare tidpunkt i Helenes liv har platsen fungerat som utgångspunkt för försörjning. När barnen var små drev hon verksamhet på gården i ca tio år, för att kunna befinna sig på gården i större utsträckning. Platsen har alltså under lång tid i hennes liv fungerat som något hon tänkt med snarare än på.

Även i samtal med andra projektdeltagare förekommer det tydliga exempel på hur platsen är något de tänker med snarare än på. Katrin flyttade med sin man och två barn från staden till ett hus i en mindre på by landsbygden för att inte behöva arbeta lika hårt och istället få mer tid tillsammans med familjen. Det var först efter att de bott i huset något år som de började ägna sig åt odling och djurhållning, och det har vuxit fram successivt under tiden de bott där. Katrin beskriver utvecklingen med orden:

Det började med någon kryddkruka och slutade med dubbla växthus.

I detta fall blir det också tydligt hur platsen var det som valdes först, och hur användandet av ytan som möjlighet till självhushållning tillkom när de väl installerat sig på platsen.

Ett annat sätt att närma sig platsen är att låta den önskade användningen av densamma vara det som styr redan i första skedet. Det finns tydliga exempel hos projektdeltagarna på när längtan efter självhushållande praktiker kommer först och själva platsen väljs utifrån det.

Sandra säger:

Jag har alltid haft ett stort natur- och djurintresse. Och när jag hittade min nuvarande sambo... Vi träffades för fyra år sen och flyttade ihop nästan på en gång och skaffade barn. Jag var gravid efter fem månader. Och det var liksom planerat, båda visste vad vi ville ha. Vi visste liksom vart vi ville komma i livet. Att ha det här med att vi vill göra mycket själv. Han är också, han älskar liksom att hålla på med djur också och han har ju haft hand om korna i så många år, är uppväxt med det.

Hon berättar att de bott i ett hus på landet i tre år och att det första de gjorde när de flyttade in var att anlägga odling och skaffa hund. Senare under samtalet berättar hon att de nyligen flyttat till ett annat hus som ligger tre kilometer från det förra. Hon beskriver valet att flytta så här:

Men vi var så begränsade i vad vi kunde göra så när vi hade möjligheten att flytta hit och mer mark och stall och mer möjligheter, då hoppade vi på tåget direkt.

I Sandras, och hennes sambos, fall har alltså de möjliga praktikerna varit något som funnits med i tanken redan i fasan då de sökte sig till platsen. Platsen kan även i detta fall ses som en slags utgångspunkt, då den blir startskottet för möjligheterna, men den specifika platsen kan inte i samma utsträckning sägas vara något hon tänker med snarare än på. Istället har det i Sandras och hennes sambos fall snarare varit de möjliga praktikerna som de tänkte med, i valet av bostad, och platsen valdes utifrån var dessa var möjliga. Ett annat exempel på att närma sig platsen på detta sätt framkommer i samtalet med Julia. Tillsammans med några andra som är intresserade av att odla sin egen mat har hon köpt en fastighet som i första hand är en hage. Där bor hon nu i en husvagn och planerar i första hand hur odlingen ska se ut, och i andra hand hur boendet ska utvecklas.

Jag tycker att det är ganska tradigt med datortimmar. Jag fastnar alltid liksom. Så det här med att vara helt beroende av att marknadsföra mig digitalt, det vill jag gärna komma bort ifrån och bygga upp något... Och jag tror ändå att det jag bygger upp är så pass unikt. Det är så pass få som har 1000kvm odling och 8kvm bostadsyta och bor off grid, och både är konstnärer och designers och som jobbar så... Så jag tänker att, det finns nog möjligheter att folk vill komma tillbaka som stannar där (...).

Dessa meningar sades i ett sammanhang av hur hon ska kunna få vardagen på platsen att gå ihop på ett sätt som hon trivs med och som fungerar ekonomiskt, men i uttalandet blir det också väldigt tydligt hur hon valt plats för sitt boende med de önskade praktikerna i åtanke. Det är också ett tydligt exempel på hur den specifika platsen vävs samman med de praktiker

som den valdes för, och hur den personliga upplevelsen av platsen vävs samman med tanken på den. När Julia berättar vidare om sina planer för platsen skiner hon vid ett tillfälle upp speciellt och säger:

Jag har rätt mycket såhär “åh jag måste bygga lite kojor”. Sen ska jag bygga ett prinsesstorn i min ek också sen tänkte jag... Jag bor under en femstammig ek.

I detta exempel skulle jag hävda att hon snarare tänker med platsen än på den, på ett liknande sätt som Helene och Katrin gör när de planerar sina självhushållande praktiker utifrån platsen. Huruvida platsen fungerar som utgångspunkt eller inte kan alltså sägas vara något lite flytande, beroende på i vilket sammanhang en tänker på den och, kanske framförallt, i vilket stadie av intagandet av platsen en befinner sig. Detta stämmer väl överens med Paul Agnidakis tankegång om att platser “inte enbart uppstår till följd av ett mänskligt intagande av plats, utan lika mycket genom platsens intagande av människan.” (Agnidakis 2013:146). Ju längre en plats varit en del av en persons livsvärld, i desto större utsträckning kan hen alltså förväntas tänka med den istället för på den.

Tankegången att platser görs i en slags symbios med människorna som intar den är också tillämpbar på hur självhushållarens vardag på platsen ter sig. I samtalen med de projektdeltagare som dagligen sköter om djur och/eller odling framträder de vardagliga sysslorna på platsen som något ständigt närvarande i tillvaron, och som något som på samma gång skapas av naturen och av dem själva. Bengtsson skriver att “Det är enbart utifrån abstraktioner från livsvärlden som vi kan tala om en ren natur respektive ett rent subjekt. Därmed tycks livsvärlden utgöra något sådant som *en tredje dimension*, som förmedlar mellan naturalism och subjektivism.” (Bengtsson 2001:71). Denna tredje dimension kan ses som något som “ett cirkulärt förhållande råder mellan värld och subjekt: subjektet präglas av världen och världen av subjektet.” (ibid.) Det kan således sägas vara i denna tredje dimension, i den levande relationen mellan självhushållaren och dess plats, som de dagliga sysslorna utformas och genomförs. I självhushållarens livsvärld befinner sig hemmet och försörjningen på samma plats och denna plats fungerar i stor utsträckning som bas för de dagliga rutinerna. I och med detta blir just relationen mellan naturen på platsen och subjektet extra tongivande för deras livsvärldar. Detta kan i sin tur också tänkas påverka upplevelsen av tid, både vad gäller gränsen mellan arbete och fritid och vad gäller bundenhet till exempelvis specifika klockslag.

Att gränsen mellan arbete och fritid kan vara av flytande karaktär var något jag själv också märkte av i mötet med projektdeltagarna. Det arbete som behöver utföras på platsen

regelbundet blir något som snarare fungerar som de sysslor gemene man gör regelbundet i sitt hem och är av mer pågående karaktär än till exempel ett arbete med kontorstider. Förutom att flera av projektdeltagarna berättar om de dagliga rutinerna att ta hand om sina djur och titta till odlingar så blev detta exempelvis påtagligt under samtalet med Sandra, som samtidigt som vi pratade i telefon mockade i stallet och tog hand om hästarna. Det var också något jag reflekterade över vid besöket hos Helene, då vi under halva samtalet promenerade runt i trädgården. Samtidigt som hon visade runt bland odlingar och djur tittade hon till desamma och kände med händerna på växter vi passerade. Ett av hennes barnbarn gick också in till hönsen när vi passerade deras inhägnad och kom ut med ett varmt ägg i handen. Det är i dessa tydliga möten mellan naturen, djuren och tingen på platsen och subjektet som den föreställda tredje dimensionen framträder speciellt tydligt. Det går här att se en tydligt pågående relation mellan personen som bebodder platsen och platsen själv; det uppstår en slags cirkel av vad platsen tillhandahåller, personens ageranden utifrån det, platsens utveckling på personens agerande, personens agerande på vad som nu existerar på platsen och så vidare. Denna utveckling erfars också till stor del genom kroppsligheten, och införlivas på så sätt i livsvärlden även genom det som Merleau-Ponty benämner som den egna levda kroppen (Merleau-Ponty 1999). Enligt Merleau-Pontys fenomenologi utgörs subjektet visserligen främst av den levda kroppen, och all erfarenhet av att befinna sig på en plats kan således räknas till en kroppslig erfarenhet, men genom att utföra kroppsliga praktiker som är nödvändiga för det tänkta användandet av platsen (som exempelvis att bruka jorden och att mata djuren) blir betydelsen av den levda kroppens erfarenhet måhända än mer betydelsefull för livsvärlden. Med detta menar jag att i de fall där de fysiska praktikerna på en plats är centrala för valet att leva på denna plats, eller sättet man lever där, kan betydelsen av att genomföra dessa praktiker vara speciellt viktiga för upplevelsen av att inta platsen och, i förlängningen, hur platsen ter sig i ens livsvärld.

Katarina Salzman och Annika Nordström skriver bland annat att "Den natur som beskrivs kan finnas både nära och långt borta, såväl i tid som i rum. Påfallande ofta förknippas naturen med ett speciellt ställe, dit man kan återvända i levande livet eller i tankarna" (2014:25). Med detta synsätt kan även naturen, eller specifika platser i naturen, sägas vara platser man bär med sig och i någon mån tänker med. Den tanken är i mitt material speciellt givande att applicera på dem som väljer att flytta till en plats till stor del grundat på de praktiker som där möjliggörs. När Julia pratar om sin uppväxtort säger hon bland annat:

Jag återkommer ofta dit för skogen. Det gör inte mina syskon alls på samma sätt. Så jag

tror att jag nog har mycket så, skogen har nog varit jätteviktig för mig.

I detta fallet kan naturen, eller just den specifika skogen som Julia pratar om, diskuteras vara en plats med vilken hon tänker eller genom livet har tänkt med. Detta kan också jämföras med det tidigare nämnda fallet med Sandra, som alltid varit en djur- och naturmänniska och tillsammans med sin sambo flyttade till ett hus på landet vid första givna möjlighet. I hennes fall kan just landsbygden, eller snarare landsbygden såsom den i tanken tog sig uttryck för henne, diskuteras vara en plats med vilken hon tänkt med i sitt val av bostadsplats. Detta är dock enbart en möjlig tolkning, då det inte finns något explicit uttalat i berättelserna som kan ses som bevis för det och då den här typen av tankegångar inte går att kartlägga utan mer får sägas vara teoretiska förklaringsmodeller.

Oavsett vad de tidigare upplevelserna av natur och platser tillfört för livsvärlden och vägar projektdeltagarna tagit i livet så kan ändå konstateras att de platser där de nu lever sina liv är tätt sammankopplade med hur de erfar världen. Förutom växelverkan i relationen mellan naturen på platsen och personen som intar den så existerar samtidigt andra relationer mellan subjektet och andra ting och fenomen på platsen. Nordström och Salzman poängterar att det finns stora begränsningar i att se natur och kultur som tillhörande väsensskilda sfärer och att just kategoriseringen av olika processer i livsvärlden gör att vi riskerar att missförstå det som inte följer kategoriseringens gränser (2014:19). Utan att försöka mig på att kategorisera för mycket ska jag med hjälp av några projektdeltagares uttalanden ge exempel på hur komplexa upplevelser av meningsskapande på platsen kan ta sig uttryck.

Jag tänker mycket på att vara nöjd där jag är. Att se vad jag har på platsen och reflektera kring vad det är som får mig att må bra. Och då plötsligt har jag inte behovet av att fly någon annanstans.

Julia

I detta exempel är relationen till den fysiska platsen det som är mest framträdande vid en första anblick, mycket på grund av att Julia i sitt berättande utgår från den fysiska plats där hon befinner sig. Samtidigt kan vi inte vara säkra på var hon menar att avgränsningarna för platsen går; om det är hennes egen tomtgräns, orten där hon bor eller ett större geografiskt område. Platsen är här av en mer abstrakt karaktär och är snarare något som skapas i kontrast till något annat, till andra platser, än i upplevelsen av en specifik plats. I dessa meningar får också platsen agera bärare av möjligheter och känslor som står i kontrast till andra möjligheter och känslor som förknippas med andra platser. Samtidigt som Julia här talar om platsen som en position att blicka ut på omvärlden ifrån framställs platsen som en fast och

trygg punkt, på vilken hon befinner sig. Det finns alltså fortfarande en fysisk dimension till den plats hon talar om. I detta citat finns också tydliga kopplingar till Julias starka motivation att leva på ett sätt som sliter mindre på jordens resurser, vilket kommer diskuteras vidare i uppsatsens sista analyskapitel, och med det i åtanke framstår det platsen erbjuder som något som fungerar meningsskapande i hennes liv.

I samtalet med Helene framstår platsen som än mer fast och trygg, vilket inte är så anmärkningsvärt med tanke på hur länge hon levt där och hur tätt sammanflätad platsen är med hennes livsvärld. Dessutom fungerar platsen där hon bor som en knutpunkt för familjen. Förutom att barnen vuxit upp där och att ett barnbarn spenderar dagarna hos henne så har en del av stallet gjorts om till lägenhet där ett av hennes barn nu bor med sin son. Hon berättar att hon också ofta hjälper sin mor och att alla barnen, och i sin tur deras barn, ofta och gärna samlas på gården och gör saker tillsammans. De olika mänskliga relationerna vävs således också in i upplevelsen av platsen, och har gjort så under lång tid, vilket tillför ytterligare en dimension. Detta är givetvis fallet för alla platser där människor bor tillsammans med andra, men det är en aspekt av platsens dimensioner som inte får glömmas bort för förståelsen av självhushållarens upplevelse av vardagen och för meningsskapande på platsen. Angående rutinerna på platsen säger Helene:

Man går en runda och checkar av allting. Och då lär man sig vilka djur som är här ute, vilka blommor som är där, vilka ljud som finns. Det är bara så skönt. (...) Och så är det det här, kärleken till platsen. Jag är så glad när jag får komma ut och bara sätta mig och ta en kopp kaffe på kökstrappen. Jag behöver inte mer. Är det då vindstilla eller tidig morgon och staren har kommit eller. Ja det är... Det känns lyxigt.

Det som i detta citat börjar som en redogörelse för de dagliga rutinerna går snabbt över i hur naturen erfars genom olika sinnesintryck på platsen och landar slutligen i känslor av kärlek och tacksamhet till platsen. Kärleken och respekten för platsen är något som inte är lätt att sätta fingret på, men som onekligen skapats av de många band som bundits till platsen, genom olika typer av relationer, och som kan tänkas förstärkas över tid allteftersom banden blir fler.

Lars-Eric Jönsson skriver i *Tidsgeograferna - Om jakt, landskap och lokaliserade berättelser* att "Landskapet är inte bara ett pågående nu utan också ett då, ett förflutet som organiseras i minnen och platser. Minnen av det förflutna beskriver i denna mening inte någon rak linje bakåt. (...) Sammanvävningen av nutid och dåtid är uppenbar, liksom de oklara tidsliga bestämningarna och frånvaron av årtal." (2014:69). Denna sammanvävning av

dåtid och nutid kan för självhushållaren exempelvis tänkas ske vid det rutinmässiga arbetet, som utförs på liknande sätt från dag till dag, från år till år. Det sker också exempelvis i de återkommande årstidsskiftningarna och, vid boende på samma plats under lång tid, olika barn som vid olika årtal rör sig på samma platser. Landskapet kan också ses som något pågående skilt från våra egna liv, och som flätas samman med de minnen platsen bär på som formats utanför vår livstid.

Gården har anor från 1300-talet, är väl det äldsta jag har. Men markerna häromkring har ju blivit brukade mycket längre än så. Där vi bor nu då, 300m från oss finns en fornborg från bort kring 1000-talet. (...) Då kommer den där frågan upp: hur levde de förr i tiden? Våra hästar betar ju liksom på de markerna nu, som varit brukade och betade i över tusen år. Och det är ju liksom... Då tänker man ju på, hur bodde folk här förr? (...) Men bara det här att känna att jag förvaltar marken som mina förfäder, kanske mina förfäder då, har odlat i tusen år. (...) Det blir så mycket större än till bara mig själv.

Sandra

Sandra beskriver platsens historiebärande som något meningsskapande för henne i hennes vardag idag, trots att det är upplevelser på platsen som inte längre går att få direkt kontakt med. Platsens tillskrivs en förmåga att besitta minnen som en genom att ha en relation till platsen kan få sekundär tillgång till, vilket förstärker tanken om att dåtid och nutid kan upplevas vara sammanflätade och förenade med en plats. Den tidsliga utsträckningen kan alltså sägas vara ytterligare en dimension till upplevelsen av platsen.

Sammanfattningsvis kan platsen ses som en central del av livsvärlden för de som har hemmet som utgångspunkt både för arbetspraktiker och ledighet. Platsen kan både fungera som något att tänka *med* och *på*, och oavsett vilken roll den specifika platsen spelar för processen att bli självhushållande spelar den in för upplevelsen av självhushållarens praktiker. Det finns många dimensioner till platsens påverkan på livsvärlden. Den kanske mest centrala aspekten är att det inte går att separera de olika upplevelsena och relationerna på platsen från varandra, och att även själva relationen mellan människa och natur formas av en slags växelverkan. På platsen sker alltså många olika relationer mellan ting och upplevelser samtidigt, vilket är ett tydligt exempel på att upplevelsen av en plats påverkas av korsbefruktningar av allt det som tillsammans utgör vår livsvärld. Dessa olika aspekter skapar för projektdeltagarna olika band mellan plats och människa som förstärker känslan av samhörighet med och mening på platsen.

7.2.2 Tillgång till platsen

Bortsett från olika aspekter av meningsskapande för dem som har en önskan om att bli självhushållande på landsbygden så spelar också yttre förutsättningar en stor roll för att faktiskt kunna genomföra förändringen, eller för att ens se förändringen som en möjlighet. Dessa olika förutsättningar diskuteras i detta avsnitt utifrån Pierre Bourdieus teorier om kapital och habitus. Teorin tar sin utgångspunkt “i den dubbelriktade relationen mellan de objektiva strukturerna (de sociala fältens strukturer) och de förkroppsligade strukturerna (habitusstrukturer).” (Bourdieu, 2014:7). Att studera materialet genom kapitalteori kan alltså ses som ett slags kartläggning av relationen mellan hur projektdeltagarna förhåller sig till samhällets objektiva strukturer och de erfarenheter de bär med sig av att ha levt i ett samhälle av strukturer.

Den i materialet mest framträdande aspekten av kapital som möjliggörare eller hinder för livsval kopplade till självhushållning är behovet av det som Pierre Bourdieu skulle kalla ekonomiskt kapital. Detta är något som återkommer i samtal med alla projektdeltagare men beroende på projektdeltagarnas tillgång till kapitalet tar sig tankarna på det lite olika uttryck.

Och ekonomi alltså, det är inte så att jag har pengarna att köpa upp vad som helst. Så det är klart, ekonomi också. Även om jag tror att det skulle gå. Alltså, vill man verkligen till landet så skulle man ju hitta en lösning. Det tror jag.

Filip

Här har vi ett exempel på hur brist på pengar upplevs kunna vara ett slags hinder för att genomföra en flytt till landsbygden. Filip bor nu i en stad och uttrycker i intervjun en viss önskan om att tillsammans med sin sambo flytta från staden och gärna bosätta sig tillsammans med några vänner i ett hus närmare naturen. Han har dock inget större intresse av att odla själv och ser sig snarare vara en del av en omställningsrörelse än som självhushållare. Han säger att det säkert skulle gå att genomföra en flytt trots ett svagt ekonomiskt kapital men uttrycker samtidigt att förutsättningarna blir mycket svårare och att han i så fall skulle behöva vara mer flexibel angående vart han skulle flytta. Man kan i citatet också utläsa att det handlar om hur starkt en vill något; att om viljan att flytta till landsbygden är så pass stark i sig själv, och det som är det absolut centrala, så har en också i större utsträckning förmåga att ha överseende med övriga aspekter i arrangemanget.

I hans uttalande går det också att utläsa en viss osäkerhet. Eftersom han ännu inte provat sina vingar utanför staden kan han inte med säkerhet säga att det går att hitta en lösning, men han uttrycker ändå en bild av att det är möjligt. Utan förutsättningarna för att

pröva sina vingar och veta att det finns ett ekonomiskt kapital att förlita sig på om man misslyckas utgör själva provandet en mycket större risk. Därmed kan man anta att det krävs än mer vilja för att faktiskt ha modet att genomföra en flytt om man inte har ett starkt ekonomiskt kapital som innebär att man kan vara säker på att snabbt komma på fötter igen. Man skulle kunna beskriva det som att variablerna ekonomiskt kapital och stark drivkraft samspekar med varandra, där det krävs att de tillsammans utgör en sån styrka att man bestämmer sig för att genomföra förändringen. Det finns dock också fler variabler som spelar in. Julia har tidigare befunnit sig i en liknande situation som Filip, men har nu trots det tagit steget att flytta.

Sen så kom jag fram till att jag kan ju faktiskt också köpa mark och göra det här på riktigt. Jag har alltid tänkt att jag kan inte det, för som egenföretagare har man ju inte sådär fett med pengar och det är inte riktigt möjligt. Så var det någon kollega som också hade en liten lön som gjorde det och då insåg jag att, nej men då kan jag också. Så ifjol så köpte jag en fastighet. Jag köpte en hage, fyra hektar, så där bor jag off grid sen ett år tillbaka i en husvagn på åtta kvadrat.

Julia berättar här hur hon gått från att tro att hennes ekonomiska kapital stod i vägen för hennes möjligheter att göra den förändring i boende och livsstil som hon strävade efter till att hon ändrade inställning när hon fick se ett exempel på hur någon annan i en liknande livssituation klarade av att göra det. Alltså kan man säga att när det i hennes närhet blev synligt hur någon med liknande kapitaltillgångar kunde genomföra förändringen öppnades också en dörr till den möjligheten i hennes livsvärld. Det är ett exempel på hur habitus inte är något med konstant fasta ramar som vi ständigt styrs av, utan vi omförhandlar ständigt vad som är genomförbart och acceptabelt.

Även efter införskaffande av fastighet kan det ekonomiska kapitalet ha stor inverkan på hur vardagen ter sig och i hur stor grad projektdeltagarna ägnar sig åt exempelvis odling.

Och det är en väldigt skillnad också att våga släppa en fast inkomst tänker jag. Det steget skulle nog kännas ganska svårt tror jag. (...) Det gör ju också att man kan investera i så, något som inte blev något eller sådär. (...) I detta som i allt annat så tänker jag att pengar ändå spelar en ganska betydande roll, krasst sett.

Katrin

Katrins ekonomiska kapital, och tryggheten en fast inkomst ger, gör att hon kan ha en mer lättsam inställning till vad den egna produktionen ger. I hennes fall har det inte varit några tveksamheter ekonomiskt angående huruvida hon skulle kunna ha tillgång till platsen. Istället

är det i valet kring själva praktiken på platsen som kapitalet gör sig synligt. Här identifierar hon sitt ekonomiska kapital och den trygghet och bekvämlighet det innebär samt den risk det kan innebära att ge upp detta. Samtidigt kan själva investeringen i bostad, livsmedelsproduktion och solceller också ses som något slags byggande av ekonomiskt kapital. Detta kan exempelvis appliceras på Helenes livssituation (som nyligen slutat arbeta och istället planerar leva av gården) där hon ser investeringen i produktionen på platsen som en slags ekonomisk investering för sin framtid.

Förutom ekonomiskt kapital framträder i materialet även socialt kapital som en möjliggörare för att få tillgång till platsen. Det tydligaste exemplet på detta går att finna i intervjun med Sandra, som tillsammans med sin sambo hyr bostad av sambons pappa. Således har de hittat en väg till platsen som inte är beroende av ekonomiskt kapital. Utöver själva tillgången till platsen kan det sociala kapitalet erbjuda möjligheter till användning av platsen, på liknande sätt som ekonomiskt kapital. I Sandras fall yttrar detta sig exempelvis på så sätt att de kan låna de maskiner och redskap de behöver i arbetet med djur och odling av svärfadern, som bedriver lantbruk i närheten av deras bostad. Det sociala kapitalet kan här sägas ge ett slags sekundär tillgång till ett ekonomiskt kapital. Även i samtalet med Helene blir betydelsen av det sociala kapitalet framträdande.

Där nere har jag satt trehundra äppelträd. För jag tänkte jag skulle göra cider. Ja, och det var också en tillfällighet. Jag satt på en bolagsstämma tillsammans med en farbror som var grönsaksodlare, så han fixade jättebra pris till mig.

Det här, som Helene beskriver som en tillfällighet, är ett av flera tillfällen i samtalet då det blir tydligt att hon har ett stort socialt kontaktnät och att detta är något som medför möjligheter för hennes användande av platsen. Ett annat tydligt exempel på detta är att hon eventuellt planerar att sälja ett överskott av det hon producerar på gården och att hon upplever sig säker på att hon, tack vare sitt tidigare arbete, kommer att få lätt att hitta kunder för detta i lokalsamhället.

I Julias fall fungerade själva insikten om att hennes brist på ekonomiskt kapital inte behövde innebära att förändringen var omöjlig som en möjliggörare för tillgång till platsen. Platsen blev dock inte tillgänglig enbart av denna insikt. Ett visst ekonomiskt kapital var ändå nödvändigt för att köpa fastigheten. Dessutom samäger hon marken med några andra personer som också ska använda platsen för odling och boende på liknande sätt som hon själv. Förutom egna odlingar och boenden ska de ha gemensamma ytor på marken som de

samarbetar kring. Det svaga ekonomiska kapitalet kan i det här fallet alltså sägas ha vägts upp av ett socialt kapital.

Det är också värt att nämna att de tre projektdeltagarna som inte under längre tid sett ett liv på landsbygden som ett självklart val och en självklar riktning tycks besitta ett starkt kulturellt kapital. Detta kulturella kapital utgörs exempelvis av att de genom resor och boende på olika platser har fått erfarenheter av andra delar av världen. Dessa resor och boendeformer har möjliggjorts av andra kapitalformer, såsom ekonomiska och sociala, och i och med resorna kan de sägas ha omvandlats till ett kulturellt kapital. Här ska också nämnas att sättet på vilket de genomfört dessa resor bidrar till det kulturella kapitalet. Om de exempelvis hade haft lika stora erfarenheter av resande och boende på olika platser men dessa erfarenheter varit kopplade till ofrivillig migration, istället för frivilligt utforskande, och inte hängt samman med ett omvandlande av kapital hade de troligtvis inte genererat samma kulturella kapital.

Erfarenheterna av andra platser uppger dessa tre projektdeltagare, på olika sätt, vara betydande för deras klimatmässiga övertygelser och underlätta för deras val att avsäga sig liknande erfarenheter nu och i framtiden. Personerna som säger detta berättar också att de inte reser i samma utsträckning längre, och i vissa fall när de pratar om dessa tidigare resor är de samtidigt snabba med att säga saker som hur längesen det var de senast flög någonstans. Saker de erfarit genom exempelvis resor tidigare i livet kan alltså sägas ha gett dem ett kulturellt kapital som de, oavsett eventuellt svagt ekonomiskt kapital i nuläget, fått tillgång till via tidigare ekonomiskt eller socialt kapital. Dessa erfarenheter har också bidragit till deras gröna kapital. Angående grönt kapital kan det också vara av vikt att nämna att sättet på vilket de pratar om sitt resande, exempelvis att de inte längre flyger i samma utsträckning, kan ha att göra med projektets inriktning. Eftersom självhushållning och omställning är begrepp som sammankopplas med miljömedvetenhet, och dessa ord använts i beskrivningen av projektet, är det troligt att deltagarna kopplar samman både projektet och mig som genomför det som förknippade med grönt kapital och därför upplever en vilja att framställa sig själv som miljömedvetna.

Det kulturella kapitalet hos dessa personer märks också på att de har inblick i den akademiska världen. Två av dem har genomgått långa universitetsutbildningar och den tredje uppger att hon vuxit upp med föräldrar som är akademiker och har själv genomgått längre praktisk utbildning som genererat ett grönt kapital. Att de har en inblick i den akademiska världen är även något jag märker av i intervjusituationen, då jag upplever att dessa personer bemöter mina frågor på ett mer akademiskt sätt än studiens övriga deltagare. Detta är något

som är svårt att sätta fingret på då det inte sker i något speciellt uttalande utan mer är ständigt närvarande i hur de uttrycker sig, i att de bidrar till att föra samtalet framåt i möjliga akademiskt intressanta riktningar och i att de när de talar om sina upplevelser och erfarenheter emellanåt gör detta ur ett slags utifrånsperspektiv. Det blir i dessa möten tydligt att jag och intervjupersonen befinner oss på ett slags delad arena där vi uttrycker oss och sorterar tankar på liknande sätt, och detta skulle kunna förklaras genom begreppet habitus (jfr Bourdieu 2010:201). Självklarheten som projektdeltagarna uppvisar i hur de rör sig i intervjusituationen kan även tänkas spela in för hur de rör sig, och genom livet har rört sig, i andra situationer. Det är just denna slags självklarhet, som kommer av ägande av olika kapitalformer och förkroppsligandet av detta ägande, som Bourdieu benämner som habitus (ibid.:220f; Bourdieu 2014:7f). Habitus skulle kunna fungera som en förklaringsmodell för hur personer utan närmare koppling till landsbygd eller natur närmar sig platsen. Även om de inte besitter specifika kapital som kan agera nyckel till specifika platser bär de, tack vare sitt habitus, med sig en självklarhet och lätthet i att förflytta sig mellan olika platser både i världen och i samhället.

Att med självklarhet röra sig på landsbygden eller i sammanhang av odling eller djurhållning kan också sägas vara ett slags habitus, som i materialet främst blir tydligt hos de personer som inte besitter den typen av kulturellt och grönt kapital som redogjordes för i föregående stycke. Detta kan också förklaras med Merleau-Pontys synsätt på de kroppsliga erfarenheterna. Just självklarheten i de kroppsligt erfarna platserna och kunskaperna framträder som en tydlig möjliggörare för att närma sig både platsen och praktikerna på den. Både Sandra och Helene har exempelvis tidigt i livet haft en riktning mot landsbygd och djurhållning, vilket de båda uttrycker till stor del haft att göra med ett stort hästintresse. Helene berättar även att hon kom i kontakt med trädgårdsodling och livsmedelsförädling genom nära släktingar när hon var liten, och att detta också är något som kan ha bidragit till hennes inneboende relation till odling. Ett liknande exempel förekommer i samtalet med Julia:

Mamma har haft väldigt mycket perennrabatter och perenner och så och även grönsaksland, så därifrån har jag nog fått mycket av växterna liksom. Jag kan jättemycket perenner och sånt från trädgården hemma. Men däremot vilda växter har de inte vetat så mycket om och vi har aldrig vågat äta... alltså vissa saker sådär och vissa svampar. Men det är ju först nu som jag går lös på liksom mycket större bredd. Så det har jag nog mer läst mig till själv än att jag fått det där.

Julia tillhör de personer som inte alltid sett ett liv på landsbygden som en självklarhet. Däremot har hon arbetat med växter i olika former hela sitt vuxna liv. I hennes exempel är det alltså odling (och, som nämntes i föregående avsnitt, kopplingen till naturen) som fungerar som kroppsliga erfarenheter som underlättar för riktningen mot platsen hon nu lever på medan det i Helenes fall är en kombination av djurintresse och odling.

De kroppsliga erfarenheterna och ens habitus samverkar alltså med olika former av kapital för att forma de förutsättningar man har för att få tillgång till, och tillgodogöra sig, platsen. Även andra saker som inte blir framträdande i detta material kan dock tänkas spela in. För att få en bättre överblick över vilka som har tillgång till platsen skulle det även behöva studeras vilka som *inte* får tillgång till densamma, vilket är en aspekt där studiens material inte är tillräckligt för en analys. Det är dock tydligt att det är en relativt homogen grupp som studerats, åtminstone ur aspekterna att alla är vita, uppvuxna i Sverige, har normfungerade kroppar och besitter någon form av kapital. Detta faktum hade kunnat vara en ingång till fortsatta studier av vilka som får, och inte får, tillgång till platsen.

7.3 Klimat- och miljömässiga aspekter som drivkrafter och meningsskapare

I samtalen med projektdeltagarna om vad som fungerat som drivkrafter för valet av livsstil är det återkommande att de uttrycker önskan om ett annat, mer ekologiskt hållbart, sätt att leva som något centralt. Detta kretsar i alla samtal delvis kring ett kritiskt förhållningssätt till den samtida människans påverkan på miljö och klimat och ofta sammankopplas detta med tanken på en nödvändig omställning i samhället i stort. När projektdeltagarna talar om omställning till mer ekologiskt hållbara levnadssätt gör de detta ofta genom exempel på förändrad konsumtion. Detta kan förstås mot en bakgrund av antagandet att vi lever i en tid då vår konsumtion är en central del för hur vi engagerar oss i samhället och för hur vi skapar våra identiteter (Bauman 2014:40f). I detta kapitel redogör jag för hur tankar om klimatförändringar och miljömedvetenhet kan ta sig uttryck i projektdeltagarnas livsvärldar. Jag ger också exempel på hur agerande i linje med sina övertygelser, exempelvis genom att gå från att enbart vara konsument till att producera ekologiskt hållbara livsmedel, kan ha meningsskapande effekter.

Katarina Salzman skriver i "*Jag fick ångest då jag såg vad människan gjorde med naturen*" att det först är under andra halvan av 1900-talet som ord som miljöhot, miljömedvetande och miljöförstöring uppkommit och att detta hänger samman med att det är först under denna tid miljöproblemen blivit så pass stora att de blivit en del av människors

vardag och placerat sig i det allmänna medvetandet (2014:114). Att förhålla sig till miljöfrågor får idag ses som något som är en del av vardagen för de flesta svenskar, oavsett åsikter eller nivå av engagemang. I det insamlade materialet kan denna medvetenhet om människans påverkan på klimatet ta sig uttryck på bland annat de sätt som nedanstående citat visar:

Jag har nog liksom accepterat att det kommer vara, ja att det kommer någon typ av större kris eller sådär. Att den möjligheten är så stor att det är lika bra att förbereda sig.

Filip

Det finns inte med som en konstant känsla utan mer som ett konstant faktum. Att det här är ju kört liksom men jag tar det när det kommer. Men jag förbereder mig ändå för det. Och jag bygger upp de här systemen nu, dels för att det är ett måste men också för att det är kul.

Julia

I dessa citat framträder en dystopisk bild av framtiden kopplade till människans påverkan på miljön. Filip och Julia visar inte bara på en medvetenhet om den påverkan människans nuvarande levnadssätt har på klimatet; de lever också med uppfattningen att denna påverkan kommer få stora konsekvenser. Denna uppfattning är också i linje med vad klimatforskningen visar. I november 2019 publicerades en artikel i den vetenskapliga tidskriften *Bioscience* där det konstaterades att jorden nu är inne i en klimatkris. Detta undertecknades av över 11 000 forskare världen över (Ripple, Wolf, Newsome, Barnard, & Moomaw 2020).

I fyra av studiens fem intervjuer talade projektdeltagarna om klimatförändringar som ett faktum och som något de i någon mån förhåller sig till i vardagen. Tankarna om detta, och förhållningssätten till det, tar sig dock lite olika uttryck hos de olika deltagarna. I citaten ovan talar Filip och Julia om en förestående klimatkris som de förbereder sig på. De gör dock detta på olika sätt och deras upplevelser av klimatläget, hur det *känns* att leva i en tid av klimatförändringar, skiljer sig från varandra. Filip bor i en stad och ägnar sig åt en omställning snarare än självhushållning. Hans självhushållande praktiker innebär exempelvis att plocka svamp och nötter samt att dumpstra. Utöver detta tänker han mycket på hur människans levnadssätt påverkar allt annat liv på jorden och är engagerad i omställningsrörelsen. Han berättar att han har lätt att hamna i negativa tankar och känslor av hopplöshet men att han försöker vända det till något konstruktivt. Detta gör han genom att engagera sig i omställningsrörelsen och genom att delta i en studiecirkel, i vilken deltagarna pratar om upplevelser av hur det är att leva i det här skedet av klimatförändringar och strävar

efter att fokusera på visionsarbete kring hur de vill att världen ska se ut istället för att låta känslor av hopplöshet och oro ta över. Julia bor på landsbygden och är i uppstartsprocessen av att anlägga en odling som hon planerar att leva av. Hon pratar om en förestående klimatkris som ett faktum men inte som något hon upplever känslomässigt, såsom jag tolkar att Filip gör. Hennes upplevelse tycks mer ligga på ett tankemässigt plan och i att hon omsätter dessa tankar i konkret handling. Dessutom arbetar hon med lust som bränsle; hon väljer att ställa om till självhushållning både för att hon upplever att det behövs inför en framtid påverkad av klimatförändringar och för att hon tycker att det är roligt.

De båda har alltså liknande syn på vad klimatförändringarna innebär och uttrycker en övertygelse om att praktiskt handlande mot ett annat sätt att leva är det mest konstruktiva sättet att hantera situationen. I båda fallen tycks tankarna på klimatförändringar, och en förestående klimatkris, alltså också vara något som är tydligt närvarande i livsvärlden och något som de förhåller sig till i sin vardag och sin syn på omvärlden. Dock upplever de detta på olika sätt känslomässigt. Detta visar att upplevelsen av människans påverkan på klimatet kan ta sig olika uttryck, och få olika stor plats, i olika personers livsvärldar trots att de har liknande kunskaper, åsikter och inställning. Det visar också att trots att personer har olika känslomässiga upplevelser av klimatläget kan ageranden i linje med kunskaper och åsikter kopplade till detta resultera i liknande upplevelser av meningsskapande.

I materialet råder det dock inte total samstämmighet kring vad mänsklighetens påverkan på klimatet innebär. När jag frågar Sandra hur hon tänker kring klimatläget svarar hon:

Jag tänker väl lite, på just det här med klimatfrågan och sånt, så tänker jag väldigt kritiskt. För att, jag ser att världen kommer inte gå under på grund av att vi kör bil. Det är bara naturligt, att allting går ju i cykler, upp och ner. För tiotusen år sedan så var det ju ett par hundra meter tjockt istäcke här över Sverige en tid. Så det är ju upp och ner hela tiden. Och vi hade ju lilla istiden på 1700-talet, det går ju upp och ner hela tiden. Och det finns ju inga direkta konkreta bevis egentligen för att... Visst, det blir varmare men det är ju en del av, jag anser ändå att det är en del av det här naturliga skiftet. Så jag är inte bekymrad över växthuseffekten. Men det jag är bekymrad över är att vi förgiftar planeten med plast och miljögifter och att vi förstör jordarna. Det är det jag oroar mig över.

Sandra ser alltså förgiftning av planeten och ekologiskt ohållbart brukande av odlingsbar jord som det stora miljöproblemet. Till skillnad från studiens övriga deltagare tror hon inte på att människans sätt att leva har någon koppling till uppvärmningen av planeten. Sandra ställer sig

med andra ord kritisk till det digra forskningsresultat som visar att jorden befinner sig i en klimatkris. I hennes livsvärld existerar alltså inte klimatförändringar orsakade av mänsklig påverkan. Trots det spelar miljömässiga aspekter stor roll för hennes beslut att ägna sig åt självhushållning. Hon fortsätter:

Men liksom, när man köper en vitlök som kommer från Kina, hur vet man hur den är odlad? Vet man vad de har sprutat för något på den här? Så att, det är liksom... Jag vill kunna lita på den maten jag äter. Och jag vill ju också veta att personerna bakom maten har haft det bra.

Förutom att det är viktigt för Sandra att maten inte har producerats på ett sätt som sprider gifter i naturen är alltså även de etiska aspekterna av produktionen betydande. Det framstår också som viktigt för henne att det hon stoppar i sig inte innehåller några gifter. Utöver förhållningssätt till klimatförändringar framträder i materialet alltså även synen på livsmedelsproduktion och synen på de livsmedel man hittar i konventionella matvarubutiker som en viktig, och delvis fristående, aspekt för projektdeltagarna. Detta är något som också blir synligt i samtalet med Helene. Hon säger:

Alltså jag är också intresserad av självhushållning. Jag tycker det är en trend, jag tror att vi behöver lära oss mer... I alla fall få upp ögonen för det mer så att vi nyttjar det vi har omkring oss på ett helt annat sätt. Jag tycker ju inte om att gå i affärer och sånt här, det är pest och pina. Och sen, tittar du vad du ska ha så är där kanske bara en sån här liten smal nisch med råvaror. Resten är ju halvfabrikat. Och så tittar du vad som ingår där och det är hur mycket sånt där som helst som du egentligen inte vill ha. Då tänker jag "Nej, det här går inte, vi måste göra något annat".

Här uttrycks både en vilja att inte slösa på jordens resurser i onödan, utan istället sträva efter att ta tillvara det som är möjligt att finna i närmiljön, samt en vilja att av kostmässiga skäl konsumera andra livsmedel än de som är storskaligt producerade. I Helenes fall framstår alltså både strävan efter att leva mer ekologiskt hållbart och att få tag i oprocessade livsmedel som motiverande till en självhushållande livsstil, och i båda fallen ser hon en övergång från ett köpande av färdiga livsmedel till en produktion av livsmedel som ett sätt att uppnå den önskade förändringen. Detta kan också sägas vara fallet i exemplet med Sandra, även om hon inte definierar de klimat- och miljömässiga problemen på samma sätt som övriga projektdeltagare. Dessa olika aspekter av storskalig livsmedelsproduktion kan på ett någorlunda sammanvävt vis tänkas agera drivkrafter för att börja ägna sig åt de självhushållande praktikerna. I Helenes och Sandras berättelser framträder synen på olika

aspekter av livsmedelsproduktion, varav ekologisk hållbarhet är en, som något tydligt närvarande i deras livsvärldar, på ett liknande sätt som det presenterats att klimatkrisen gör hos Filip och Julia. De olika synsätten på människans påverkan på klimat och miljö tycks alltså kunna resultera i liknande synsätt på lösningar i deras livsvärldar. Att genomföra förändringar i linje mot dessa lösningar tycks också resultera i liknande upplevelser av meningsskapande.

Sättet på vilket Helene talar om halvfabrikat i ovanstående citat säger också något om de kapital hon besitter. För att kunna förkasta halvfabrikat och storskaligt producerade livsmedelsprodukter, och eventuellt för att ens ta ställning kring detta, krävs både pengar, kunskap, ork och tid. Det finns också en utbredd föreställning om halvfabrikat som förknippat med exempelvis dålig smak, vilket också kan kopplas till kapital, habitus och klass. Detta kan ytterligare stärka tankegångarna som lyftes i förra analyskapitlet om att möjligheterna för en omställning till ekologiskt hållbara levnadssätt hänger samman med kapitaltillgångar. I Helenes fall tolkar jag dock ställningstagandet till halvfabrikat till stor del som något färgat av att en småskalig livsmedelsproduktion var något närvarande i hennes barndom, vilket lett till att det i hennes livsvärld sedan dess existerar en kroppslig erfarenhet av hur livsmedel produceras och hon därför också har ett kritiskt förhållningssätt till storskalig livsmedelsproduktion.

I citatet ovan använder Helene ordet trend när hon talar om självhushållning. Detta är ett ord som dyker upp även i samtalet med Julia, men då med en annan laddning.

J: Men jag har ju alltid fått höra det där, när jag säger vad jag arbetar med, “åh, det ligger så rätt i tiden”. Och jag bara blir så jävla provocerad. Jag bara “ja, det var ju så dags...”. Typ, jamen som att det bara handlar om att det är ett smart sätt att tjäna pengar just nu. Man bara, “jo... det ligger ju rätt i tiden, precis som att ha gul jacka liksom”. Eller som att det var liksom samma grej.

E: Som att det är en trend?

J: Som att det är en trend ja, som kommer försvinna. Eller ja underförstått, den kommer göra det nästan liksom. Och visst liksom man kan ju hoppas att “trendkänslan” går över till att bli verklighet. Ja, den är så konstig ändå på något vis, att det är så man tänker kring det. För det är lite det. Folk säger grön våg som att...åh, en våg försvinner också. Nu kommer den lägga sig liksom. Och det, det kanske är så det är för det är så det funkar om man ser det historiskt liksom. Men... det hade varit göttare om de var en omställning än en våg.

Här blir det tydligt hur de olika projektdeltagarna uttrycker väldigt liknande åsikter och upplevelser men använder olika ord för det och uppfattar dessa ord som bärare av olika innebörder. Min tolkning är att detta hänger samman med kapital och hur det talas om klimatfrågor och självhushållning i grupper i deras omgivning. De som besitter ett starkt grönt eller kulturellt kapital, och som ingår i gemenskaper där dessa kapital är starka, tenderar i materialet att använda begrepp som trend, grön våg och omställning på ett medvetet sätt där alla dessa ord bär med sig en specifik innebörd som de dessutom har en åsikt om (jfr Horton 2003). Detta skulle kunna förstås som att de med svagare grönt eller kulturellt kapital, och som inte ingår i gemenskaper där dessa kapital är starka, tenderar att använda begreppen på ett mer fritt och oreflekterat sätt. De här begreppen kan alltså i så fall säga bli ett slags kulturella markörer, som markerar positioner kopplade till miljömedvetenhet och klasstillhörighet.

Matilda Marshall skriver i sin avhandling *Hållbarhet till middag* att "Ekologisk mat är ett exempel på hur individen genom sin konsumtion kan omsätta värderingar till såväl något materiellt som till praktik och bli en miljömedveten individ." (2016:148). Att deltagarna i hennes studie använder konsumtion av ekologisk mat som en praktik för att bli miljömedvetna individer kan jämföras med hur deltagarna i min studie använder olika begrepp på "rätt" sätt för att tillgodogöra sig ett grönt kapital. De mest framträdande praktikerna för att bli miljömedveten hos denna studies projektdeltagare får dock sägas vara de som är kopplade till självhushållning. Dessa praktiker tycks, som citaten visar, vara tätt sammankopplade med att bryta sig fri från rådande konsumtionsmönster och själv börja producera det man vill konsumera. Även detta, de självhushållande praktikerna, kan dock bära på olika värden för olika personer och ha olika benägenhet att omsättas till ett grönt kapital. Detta kan jämföras med resultatet i forskningsrapporten *Att inreda hållbart*, där en viktig slutsats är att vilka aspekter av hållbar konsumtion som anses viktiga skiftar mycket beroende på vilken grupp det diskuteras i (Lehner, Schoonover, Mont, Bradley, Kamb & Svenfelt 2019:8). Detta kan också kopplas till att projektdeltagarna ägnar sig åt olika praktiker kopplade till självhushållning, såsom odling, djurhållning, livsmedelsförädling och återbruk, och att dessa olika praktiker upplevs olika värdefulla i de olika projektdeltagarnas liv. Detta tolkar jag dock inte som något som enbart hänger samman med de sociala sammanhang i vilka personerna rör sig utan att det även till stor del handlar om vad som av olika anledningar upplevs meningsfullt i projektdeltagarnas livsvärldar. De personliga intressena, som genom livet uppkommit på skilda sätt, tycks också ha inverkan på vilka praktiker som ses kunna erbjuda en omställning till ett mer ekologiskt hållbart levnadssätt.

Dessa personliga intressen skulle kunna ses som något projektdeltagarna tänker *med* snarare än *på*, på liknande sätt som det i första analyskapitlet diskuterades att plats kan fungera i deras livsvärldar, när de väljer att förändra sitt levnadssätt i riktning mot ekologisk hållbarhet (Frykman 2012:103). Om omställningen till självhushållning till stor del består av en ökad aktivitet av praktiker som projektdeltagarna redan tycker om att utföra är det troligt att processen upplevs som meningsskapande även ur denna synpunkt.

Julias reaktion på ordet *trend* och liknande uttryck, som enligt min tolkning är något som personer med hennes gröna kapital inte använder i samtal om klimatrelaterade rörelser, skulle med bakgrund av det som diskuterades i tidigare stycken kunna uppfattas som en frustration över mötet med personer som inte delar hennes klimatengagemang. Användandet av orden säger, enligt min tolkning, dock inte nödvändigtvis något om användarens åsikter och tankar om klimatförändringar utan snarare något om dennes habitus och tillhörande i sammanhang där det gröna kapitalet är starkt. Att besitta grönt kapital är alltså viktigt för att uppfattas som miljömedveten och att känna till vad som anses som god smak inom gruppen är viktigt för att bli accepterad i den.

Viljan att känna tillhörighet i det sociala sammanhang man befinner sig i gör att det som uppfattas vara i linje med gruppens uttryckssätt och värderingar blir något eftersträvansvärt för individen (Smith Maguire 2014:16). Att agera i linje med det som genererar grönt kapital får alltså ses som en meningsskapande praktik för de personer som befinner sig i sammanhang där detta värderas högt. Detta kan då antas vara fallet för exempelvis Julia, som jag uppfattar till stor del röra sig i just sådana sammanhang, medan det i lite mindre utsträckning kan tänkas gälla för exempelvis Helene, vars olika sammanhang tycks ha mer variation i kopplingen gällande tillgång till grönt kapital. Den här skillnaden i grönt kapital kan också vara en förklaringsmodell till att olika personer lägger olika vikt vid klimatläget och livsmedelsproduktion för att motivera liknande praktiker. Detta kan exempelvis också sättas i relation till Sandra, som har ett kritiskt förhållningssätt till forskning som visar på klimatförändringar. Ställningstagandet skulle kunna tolkas som att grönt kapital inte är något som är av större betydelse för henne, vilket också kan leda till slutsatsen att det troligtvis inte heller är betydelsefullt i de sociala grupper där en tillhörighet är som viktigast för henne.

Viljan att agera miljömedvetet, och ovanpå det dilemmat i att olika grupper värderar olika praktiker på olika sätt, kan resultera i känslor av misslyckande eller skam när man genomför praktiker som inte räknas som miljömedvetna. I relation till synen på samtida klimatdiskussioner och ställningstaganden säger Katrin:

Det har blivit en förflyttning inte bara i rummet utan också i sinnebilderna liksom. Vilka val man gör och vad det spelar för roll och sådär. (...) Sen blir det ju också såhär, då bilpendlar jag, är det försvarbart? Är det försvarbart att jag bor där jag bor för att jag tycker att det är trevligt?

I detta citat blir det tydligt hur det kan upplevas som problematiskt att agera i riktning mot det som uppfattas som miljömedvetna handlingar. Det visar på hur svårt det är att navigera i alla de valmöjligheter som finns i samhället som på olika sätt kringlar miljömedvetenhet. Detta är något Katarina Salzman tar upp bland annat genom frågan "Är det mer miljövänligt att handla KRAVMärkta äpplen från Argentina eller konventionellt odlade svenska äpplen?", vilket är ett exempel på just dessa svårigheter för individen att navigera i alla val och rädsla kring att välja fel (Salzman 2014:118). Här är det relevant att påpeka att valmöjligheterna också är kopplade till kapitaltillgångar och att inte alla har möjlighet att navigera i samhället utifrån dessa aspekter.

Katrin tar i dessa meningar också upp att samtalet kring och bilden av klimatläget har förändrats de senaste åren, vilket också nämndes i inledningen av detta kapitel. Det tyder på att det inte enbart kan upplevas problematiskt i förhållande till hur andra ska uppfatta en om man inte agerar miljömedvetet; det kan också upplevas svårt på ett personligt, känslomässigt, plan att göra detta. På så vis kan att agera i linje med sina övertygelser om vad som är bäst för klimatet fungera meningsskapande både i upplevelser kopplade till personliga känslor av samstämmighet och till grupptillhörighet.

I materialet framträder också exempel på hur agerande i linje med sina övertygelser angående olika aspekter av ekologisk hållbarhet kan förstärka just dessa övertygelser. Julia berättar:

Och jag vet att jag tänkte på det många gånger kring konsumtion och så när jag bodde i stan. Liksom, så fort jag gjorde det jag trodde på så kändes det bra. Och jag var aldrig... Nej men, om jag handlade saker som kanske vara dyrare men kändes mer rätt, det var aldrig som att jag ångrade mig eller tyckte att det var problematiskt att det var dyrare. För den kvaliteten av den känslan var så mycket mer värd än de pengarna det kostade. Och det var väl lite den insikten också som jag liksom "nej men det kommer aldrig kännas fel om jag tar de här stegen ut, för att det är det enda som verkligen känns rätt".

Här beskriver Julia ett slags växelverkan mellan att agera i linje med sina övertygelser och känna tillfredsställelse i att inte uppleva några motsättningar mellan övertygelser och agerande. Hennes väg mot självhushållning har skett gradvis, i många steg av olika storlekar.

De beskrivs här också tydligt som en del av samma process, även om det i början handlade om ny form av konsumtion i staden och slutade med “stegen ut” till livet som självhushållare på landsbygden. Här blir det tydligt att miljömedvetenheten är en förklaringsmodell till varför hon genomför livsstilsförändringen och att övergången från att huvudsakligen vara konsument till att huvudsakligen vara producent blir det slutgiltiga steget i kedjan till att leva ekologiskt hållbart. Bauman beskriver det som att en ideal konsument “tolererar en relativt dålig kvalitet hos konsumtionsföremålen” och att denne inte ska styras av etiska normer (Bauman 2014:87;51). I ljuset av det framstår Julia i detta citatet som en dålig konsument, vilket kan tänkas hänga samman med och upplevelsemässigt vägas upp av hennes starka gröna kapital. Det framgår också tydligt av citatet att Julia haft möjlighet att välja att konsumera dyrare produkter utan att uppleva det som problematiskt, vilket vittnar om att hon trots allt besittit vissa kapitaltillgångar. Det vittnar också om hennes habitus; att hon rör sig med självklarhet inte bara på fysiska platser utan också mellan idéer och koncept. Att ha frihet att välja hur man konsumerar, och förmågan att utnyttja denna valfrihet, är något som enligt Baumans teorier om konsumtionssamhället är definierande för ens placering i den sociala hierarkin (Bauman 2014:50). Detta skulle kunna tolkas som att själva upplevelsen av att själv förändra sin konsumtion, och att genom det erhålla grönt kapital och samtidigt något slags anseende i konsumtionssamhället, är något som också skulle kunna ha fungerat meningsskapande för Julia i hennes omställningsprocess.

Julia uttrycker också att hon i varje steg av processen mot självhushållning har erfårit en känsla som hon upplevt så tillfredsställande att hon valt att ta ytterligare ett steg i samma riktning. En central aspekt i meningsskapandet i hennes agerande mot självhushållning tycks alltså vara upplevelsen av att det hon gör *känns* rätt. Min tolkning är att detta inte i första hand handlar om strävan efter att vara miljömedveten i någon annans ögon (även om det skulle kunna kopplas samman med det jag redogjorde för i föregående stycke) utan om att vara sann mot sig själv. Denna känsla uppnås, i detta fall, av att det som tidigare befunnit sig på ett tankemässigt plan införlivas i de kroppsliga erfarenheterna. Detta, att praktikerna leder till att det som tidigare främst *tänkts* nu *upplevs*, är något som återkommer även i samtal med andra projektdeltagare.

Man blir en mer hållbar konsument. För man inser ju någonstans hur orealistiskt det är att tro att salladen kan vara krispig i grönsaksdisken i all evighet. (...) Man blir ju bättre på att ta tillvara allting. (...) Man fryser in små grejer liksom för någonstans inser man hur mycket jobb det ligger bakom varje tugga. Så även om man köper det så har man mycket

större respekt för det.

Katrin

Katrin ger här ett exempel på hur praktiken *att odla* har lett till utökad förståelse för livsmedelsproduktion. Den kroppsliga erfarenheten har med andra ord begripliggjort ting som tidigare existerade som koncept i hennes medvetande. När hon exempelvis ser sallad i butiken ser hon numera samtidigt också salladens väg fram till grönsaksdisken, eftersom denna process är något hon kroppsligen upplevt och den därför existerar i hennes livsvärld. Detta, säger Katrin, har lett till att hon har blivit en mer hållbar konsument. Matilda Marshall vittnar om liknande upplevelser hos några av hennes projektdeltagare: "Genom självplockningen förkroppsligas (det manuella) arbetet bakom de köpta morötterna och således även dess värde. I mötet med producenterna kommer deltagarna närmre maten. Denna närhet kan vara social, det vill säga i kontakten och relationen med producenten, men den kan också vara kroppslig genom besök på den fysiska platsen (i hagen eller på åkern) och i skördandet av grödor." (Marshall 2016:99f). Det här att värdet av varorna förkroppsligas i samband med att arbetet bakom varorna gör det är något som också var förekommande i berättelserna hos denna studies projektdeltagare. Flera av dem nämner att de i större utsträckning uppskattar att äta de livsmedel de själv producerat eftersom de får dem att tänka på den tid och det arbete som krävts för att framställa dem och känna en viss stolthet och vördnad. Det lyfts också i samtalen att konsumerandet av de egenproducerade varorna väcker minnen kring processen som legat bakom framställningen, och att detta bidrar till en positiv upplevelse. Själva framställandet av livsmedel kan alltså fungera meningsskapande i relation till exempelvis upplevelser av ätande och mattraditioner.

Förutom ett förkroppsligande av arbetet bakom livsmedelsproduktion och en förflyttning av övertygelser från ett tankemässigt till ett känslomässigt plan kan självhushållarens erfarenheter av att leva nära naturen ge en förkroppsligad upplevelse av förändringar i miljö och klimat.

Alltså man ser ju att vattnet sjunker, vi har ju ont om grundvatten. (...) Jag har varit ute för att allting har kollapsat, alltså att vi har fått bära vatten till alla djuren och du vet, det är jaaaättejobbigt. Ifjol när det var så jättevarmt, solcellerna var kanon men vattnet var ju en katastrof. (...) Alltså går du här ute hela tiden och tittar, du ser förändringarna, du ser skiftningarna och du uppfattar var problemen finns på din lilla plätt på jorden. Och det försöker du klura ut, hur kan vi lösa detta liksom.

Helene

Helene upplever att platsen där hon bor, sköter om sina djur och brukar jorden gör att klimatförändringarna konkretiseras och begripliggörs. Klimatförändringarna har alltså i Helenes fall på ett konkret och lokalt sätt flyttat in i det kroppsliga medvetandet. Hon uttrycker också denna konkreta upplevelse av klimatförändringar som en motivation till agerande i riktning mot ekologiskt hållbara lösningar.

Att omsätta övertygelser gällande olika aspekter av miljömedvetenhet till självhushållande praktiker kan sammanfattningsvis sägas kunna ge upplevelser av mening i projektdeltagarnas vardag. Detta har i kapitlet presenterats och diskuterats på ett flertal sätt och förändring av konsumtionmönster har till stor del fungerat som en bakomliggande förklaringsmodell för hur projektdeltagarna förstår och motiverar sin omställningsprocess. Även om synen på klimatförändringar uttrycker sig på olika sätt i projektdeltagarnas livsvärldar, och vad som är viktiga aspekter av miljömedvetenhet skiljer sig åt beroende på vilka gemenskaper de ingår i, upplevs agerandet i linje med dessa föreställningar på liknande sätt. De självhushållande praktikerna gör att de miljö- och klimatrelaterade drivkrafter som tidigare upplevts på ett tankemässigt plan förkroppsligas och detta leder till upplevelser av mening både i utförandet av dessa praktiker och i valet att fortsätta agera i samma riktning. Med andra ord samverkar upplevelser på flera olika plan, och både i det privata och i mötet med omvärlden, för upplevelsen av självhushållarens praktiker som meningsskapande ur klimat- och miljömässigt perspektiv.

Det är dock viktigt att komma ihåg att de aspekter av meningsskapande som tagits upp i detta kapitel bara är just några aspekter. Det existerar självklart samtidigt även andra aspekter, exempelvis mer lustbaserade och eventuellt existentiellt relaterade, som gör att de självhushållande praktikerna upplevs meningsfulla.

Jag tänker att det hänger ihop liksom. Jag tänker att självhushållning inte bara handlar om vad man har på tallriken liksom, utan att det mer handlar om livet liksom. (...) Man märker att man mår bra av ett sånt liv. Man mår bra av att vara ute och gräva eller klappa höns eller, vad det nu är för såna grejer man gör.

Katrin

8. Sammanfattande diskussion

I undersökningens inledande skede uttryckte jag en förhoppning om att studien skulle kunna ge någon klarhet i vilka det är som ställer om till landsbygdsbaserad självhushållning idag och hur de berättar om sitt val och sin omställningsprocess. Detta har jag i uppsatsen undersökt utifrån hur plats och ekologisk hållbarhet kan fungera som drivkrafter och meningsskapare i denna process samt hur aspekter av hur strukturell makt inverkar på omställningsprocessen.

Genom fenomenologisk teori och kapitalteori har studien visat att dagens självhushållare upplever sitt val av levnadssätt som meningsskapande på flera olika parallella sätt. Meningsskapandet ter sig olika i olika personers livsvärldar och vad som ses som meningsfullt kan vara påverkat av kapital och habitus såväl som av andra former av erfarenheter av omvärlden. Det har i analysen också blivit tydligt hur kapitalformer spelar in både för tillgången till platsen och praktikerna och för upplevelsen av vad det innebär, och hur det känns, att agera miljömedvetet.

Uppsatsen visar att platsen är tätt sammanvävd med praktikerna och upplevelsen av vad det innebär att vara självhushållare på landsbygden. För dem som har hemmet som utgångspunkt för sina självhushållande praktiker blir platsen en central del av livsvärlden som de i stor utsträckning tänker *med* istället för *på*. Relationen mellan människa och plats sker i ett slags växelverkan, där platsen formas av människan och dess livsvärld och människans livsvärld formas av platsen. Samtidigt sker på platsen en mängd olika relationer och upplevelser parallellt. Dessa många olika dimensioner av relationen mellan självhushållaren och platsen där hen lever kan skapa en stark känsla av tillhörighet och också en känsla av mening. Här är det tydligt hur de praktiker som kan ge en känsla av mening grundat på klimat- och miljömässiga övertygelser även bidrar till relationen till platsen. Platsen i sig, det platsen används till och de gröna värden som förknippas med dessa praktiker vävs således samman i projektdeltagarnas livsvärldar.

Själva tillgången till platsen styrs av olika former av kapital och kroppsliga erfarenheter. Uppsatsen har visat att det går att få tillgång till, och tillgodogöra sig, platsen på många olika sätt men det krävs någon form av kapitaltillgångar, habitus och konkreta kunskaper. På så vis spelar strukturell makt också in för vilka som ägnar sig åt självhushållande praktiker på landsbygden. Strukturell makt fungerar således också som en förklaringsmodell för vilka som inte har möjlighet att genomföra en omställning till

självhushållande landsbygdsbaserat liv även om detta, av förklarliga skäl, inte nämnvärt är röster som kommer till tals i denna studiens material.

Resultatet visar också att omsättande av klimat- och miljömässiga övertygelser till självhushållande praktiker både kan ge en personlig känsla av harmoni och en tillfredsställelse i förvärvandet av grönt kapital. Det visar också att de självhushållande praktikerna kan ge en förkroppsligad förståelse för klimatförändringar och livsmedelsproduktion, vilket kan leda till starkare övertygelser och i förlängningen till fördjupad känsla av mening. Utöver det tyder resultatet på att de självhushållande praktikerna ofta sätts i relation till moderna konsumtionsformer och att just frågåendet från dessa upplevs meningsskapande.

Jag uttryckte också inledningsvis en slags ansats till att söka svar på hur människor berättar om upplevelser att leva i en tid av klimatförändringar och hur självhushållning kan fungera som en personlig revolt mot detta och eventuellt som en förberedelse på klimatkris. Detta är något som delvis undersökts i analysen men som är en så pass stor och svår fråga att jag i mina intervjuer inte haft möjlighet att nå några uttömmande konkreta svar. Däremot visar materialet att detta i allra högsta grad är något som projektdeltagarna förhåller sig till. Därmed skulle de kunna definieras som tillhörande ett slags grön våg, även om de som är mest engagerade i denna gröna rörelse snarare vill se det som en permanent omställning.

Det ska också nämnas att det som utgör självhushållarens vardag och livsvärldar är mycket mer komplext och varierat än vad som tagits upp i uppsatsen och för att få en tydlig bild av hur dagens självhushållare upplever sin omställningsprocess, samt vad denna grupp har för gemensamma nämnare, skulle det behöva göras studier i mer omfattande skala. Det finns en mängd möjliga ingångar som skulle kunna studeras, både på det insamlade materialet och på ämnet i stort. Det hade alltså kunnat genomföras helt andra, och antagligen lika givande, analyser av aspekter av exempelvis självhushållares upplevelser av meningsskapande kopplat till olika former av gemenskaper, syn på tid och framtid eller estetiska uttryckssätt. Alla dessa aspekter var något jag reflekterade över som intressanta i mitt material men som det i denna uppsats inte fanns utrymme att undersöka. Exempelvis framkom det i materialet intressanta spår kring drivkrafter kopplade till privata saker såsom att få mer tid till att umgås med familjen eller arbeta med konstnärliga projekt. Jag reflekterade under fältarbetets gång även över att självhushållning lätt kan framstå som ett ensamt projekt men att det i många fall är något ytterst socialt, inte minst i de fall då odling sker på gemensamt ägda marker.

Ur ett lite bredare perspektiv finns det många angränsande ämnen kopplade till upplevelser av klimatförändring och att leva på landsbygden idag inom vilka det hade varit intressant att se fördjupad etnologisk forskning. Min förhoppning är att min studie ska fungera som en inspiration för vidare forskning inom landsbygd, hållbarhet, identitet och plats och för vad som kan undersökas i spänningsfältet mellan några av dessa ämnen.

Referenser

Agnidakis, Paul (2013). *Rätten till platsen: tillhörighet och samhörighet i två lokala industrisamhällen under omvandling*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2013

Bauman, Zygmunt (2014). *Arbete, konsumtion och den nya fattigdomen*. Göteborg: Daidalos

Bengtsson, Jan (2001). *Sammanflätningar: Husserls och Merleau-Pontys fenomenologi*. 3., rev. uppl. , 3 tr. 2013 Göteborg: Daidalos

Bremer, Signe (2011). *Med kroppen in i berättarrummet – om närvaro och etik*. I: Gunnemark, Kerstin (red.). *Etnografiska hållplatser. Om metodprocesser och reflexivitet*. Lund: Studentlitteratur. s.195-215

Bourdieu, Pierre (2010). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge

Bourdieu, Pierre (1999). *Praktiskt förnuft: bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos

Broady, Donald & Albertsen, Niels (red.) (1998). *Kulturens fält: [Cultural fields] : en antologi*. Göteborg: Daidalos

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2006). *Kulturanalyser*. 1. udgave. Århus: Klim

Frykman, Jonas (2012). *Berörd: plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Stockholm: Carlsson

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979). *Den kultiverade människan*. 1. uppl. Lund: LiberLäromedel

Haraway, Donna (2008). *Apor, Cyborger och kvinnor. Att återuppfinna naturen*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion. ISBS 9789171393852. Kapitel 9:

Situerade kunskaper: Vetenskapsfrågan inom feminismen och det partiska perspektivets privilegium, s. 225-246

Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar (1994). *Land och stad: svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. 2. uppl. Malmö: Gleerup

Holmberg, Carl (1998). *Längtan till landet: civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt*. Diss. Göteborg : Univ.

Horton, Dave. (2003). "Green distinctions: the performance of identity among environmental activists". *The Sociological Review* 51 (2): 63–77

Högström, Karin (2017). "Fenomenologi". I: Gunnarsson Payne, Jenny & Öhlander, Magnus (red.). *Tillämpad kulturteori*. Upplaga 1 Lund: Studentlitteratur, s.55-73

Jones, E. (2018). Självförsörjande - en ny grön våg?. *Dagens Nyheter*, 22 mars.
<https://www.dn.se/ekonomi/sjalvforsorjande-en-ny-gron-vag/>

Jönsson, Lars- Eric. (2014). "Tidsgeograferna". I Katarina Ek-Nilsson (red.). *Naturen för mig : nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet, Lunds universitet

Lehner, M., Schoonover, H., Mont, O., Bradley, K., Kamb, A. & Svenfelt, Å. (2019). Att inreda hållbart? En kartläggning av vad hållbar heminredning kan innebära. *Mistra Sustainable Consumption, Rapport 1:1*. Stockholm: KTH.
<https://www.sustainableconsumption.se/wp-content/uploads/sites/34/2019/03/Att-inreda-h%C3%A5llbart-En-kartl%C3%A4ggning-av-vad-h%C3%A5llbar-heminredning-kan-inneb%C3%A4ra-2.pdf>

Marander-Eklund, Lena. (2004). Att skapa och analysera ett muntligt forskningsmaterial. I Marander-Eklund, L., Illman, R. & Henriksson, B. (red.) *Metodkompassen: kulturvetarens metodbok*. Åbo: Åbo akademi, ss.93-115

Marshall, Matilda. (2016). Hållbarhet till middag: En etnologisk studie om hur miljövänligt ätande praktiseras i vardagslivet. Etnologiska skrifter. Symposion Brutus Östlings bokförlag. Diss., Umeå universitet, Institutionen för kultur- och medievetenskaper

Merleau-Ponty, Maurice (1999). *Kroppens fenomenologi*. 1. uppl. Göteborg: Daidalos

Palmgren, Ann-Charlotte 2011. Autoetnografi – Att läsa andras kroppar. I: Gunnemark, Kerstin (red). Etnografiska hållplatser. Om metodprocesser och reflexivitet. Lund: Studentlitteratur. s.173-192

Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2015). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Ripple, W., Wolf, C., Newsome, T., Barnard, P. & Moomaw, W. (2020). World Scientists' Warning of a Climate Emergency. *BioScience*, 70(1), ss.8-12. doi:10.1093/biosci/biz088

Rönnerstrand, Björn. (2019). Dystopiernas kamp: svenskarnas syn på klimatförändringar och antibiotikaresistens i jämförelse. I U. Andersson, B. Rönnerstrand, P- Öhberg & A. Bergström (red) *Storm och stiltje*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
doi:https://som.gu.se/digitalAssets/1734/1734858_r--nnerstrand--dystopiernas-kamp.pdf

Saltzman, Katarina & Nordström, Annika. (2014). “Att fånga det svårgripbara”. I Katarina Ek-Nilsson (red.). *Naturen för mig : nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet, Lunds universitet

Saltzman, Katarina. (2014). “Jag fick ångest då jag såg vad människan gjorde med naturen”. I Katarina Ek-Nilsson (red.). *Naturen för mig : nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet, Lunds universitet

Smith Maguire, Jennifer & Matthews, Julian (red.) (2014). *The cultural intermediaries reader*. Los Angeles: SAGE

Tjora, Aksel (2012). Från nyfikenhet till systematisk kunskap: kvalitativ forskning i praktiken. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Wollin Elhouar, Elisabeth (2014). Tillhör vi Sveriges framtid?: en etnologisk studie av vardag och hållbarhet i norrländsk glesbygd. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2014

Elektroniska referenser

Lunds Universitet (2020). *Vad är hållbarhet?* <https://www.hallbarhet.lu.se/om-hallbarhetsforum/vad-ar-hallbarhet> [2020-02-18]

Nationalencyklopedin (u.å.). Gröna vågen. Tillgänglig: Nationalencyklopedin [2020-02-19]

Nationalencyklopedin (u.å.). Självhushållning. Tillgänglig: Nationalencyklopedin [2020-02-19]

Statistiska centralbyrån. (2018). *Befolkningen ökar svagt på landsbygden*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2018/befolkningen-okar-svagt-pa-landsbygden/> [2020-02-18]

Statistiska centralbyrån (2015). *Dagens urbanisering – inte på landsbygdens bekostnad*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Dagens-urbanisering--inte-pa-landsbygdens-bekostnad/> [2020-02-18]

Svenska Akademiens Ordlista (2015). Dumpstra. <https://svenska.se/saol/?hv=lnr502415>

Svenska Akademiens Ordlista (2015). Klimatångest. <https://svenska.se/tre/?sok=klimat%C3%A5ngest&pz=1> [2020-02-19]

Svensk Ordbok (2009). Omställning. <https://svenska.se/so/?id=37598&pz=7> [2020-02-15]

Svensk Ordbok (2009). Självförsörjning. <https://svenska.se/so/?id=46531&pz=7> [2020-02-15]

Svensk ordbok (2009). Självhushållning. <https://svenska.se/so/?id=46538&pz=7> [2020-02-15]

Transition Network (2020). *What is Transition?* <https://transitionnetwork.org/about-the-movement/what-is-transition/> [2020-02-18]